

Bogdan Sekściński

Polityka władz komunistycznych wobec kupiectwa na Lubelszczyźnie w latach 1944–1954

Rocznik Lubelski 37, 151-182

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Polityka władz komunistycznych wobec kupiectwa na Lubelszczyźnie w latach 1944–1954

Oficjalnie centralne władze komunistyczne opowiadały się za rozwojem prywatnego sektora handlowego. Terenowe organy rządowe i samorządowe, jeśli podejmowały działania ograniczające prywatną przedsiębiorczość były urzędowo karcone. Między innymi w 1945 r. minister aprowizacji i handlu dr Jerzy Sztachelski, zdecydowanie potępił stanowisko urzędów wojewódzkich i podległych im organów oraz zarządów miejskich w Warszawie i Łodzi ograniczające inicjatywę prywatną, uznając je za niezgodne z obowiązującymi przepisami oraz polityką gospodarczą rządu. Wytyczne w zakresie stosunku do rozwoju prywatnego kupiectwa zawarł w okólniku nr 25 z 21 maja 1945 r. – w *sprawie handlu prywatnego*¹. W tym akcie prawnym, potwierdził fakt obowiązywania przedwojennego ustawodawstwa regulującego ustrój gospodarczy, m.in. rozporządzenia Prezydenta RP z 7 czerwca 1927 r. – o *prawie przemysłowym*² oraz określonych w nim jednolitych zasad prowadzenia przemysłu w odniesieniu do wszelkich rodzajów przedsiębiorstw handlowych (spółdzielczych, państwowych i prywatnych), a także zasady wolności prowadzenia handlu. Pełna hipokryzji, majowa deklaracja rządu z 1945 r. w sprawie stosunku do kupiectwa pozornie była interesująca dla ludzi przedsiębiorczych. Głosiła ona: „Handel we wszystkich swych formach: spółdzielczej, państwowej i prywatnej korzysta z szerokiego poparcia i ułatwień ze strony władz. Inicjatywa prywatna w handlu jest pożądana. Stanowi ona poważny czynnik odradzającego się życia gospodarczego i realizując zasadę wolnej konkurencji, potęguje i ożywia życie gospodarcze. Zwraca się uwagę na racjonalne stosowanie rygorów karnych. Nie należy dopuszczać do niszczenia i zamykania placówek handlowych przez nakładanie zbyt wysokich grzywien”³. Co więcej, minister aprowizacji i handlu

---

1 Okólnik ministra aprowizacji i handlu nr 25 z 21 maja 1945 r. w sprawie handlu prywatnego, „Dziennik Świadczeń Rzeczowych” (dalej: „DzŚR”), nr 1, poz. 37; Okólnik nr 25 został opublikowany w: „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Aprowizacji i Handlu” 5 VI 1945, nr 3.

2 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 7 czerwca 1927 r. – o prawie przemysłowym, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (dalej: „DzURP”), 1927, nr 53, poz. 468, ze zmianami wprowadzonymi ustawami: z 17 III 1932 r. o zmianie i uzupełnieniu niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym, „DzURP” 1932, nr 29, poz. 293; z 24 III 1933 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym, „DzURP” 1933, nr 25, poz. 209; z 10 III 1934 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym, „DzURP” 1934, nr 40, poz. 350; z 8 VIII 1938 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o prawie przemysłowym, „DzURP” 1938, nr 60, poz. 463.

3 „DzŚR”, nr 1, poz. 37, § 2, 6.

zobowiązał terenowe organy władzy państwowej i samorządowej do współdziałania ze zrzeczeniami kupieckimi. Zobligował je do otoczenia opieką handlu prowadzonego na targach, a także do zorganizowania ich w ośrodkach pozbawionych targowisk⁴.

Nie były to jednak przedsięwzięcia o charakterze długofalowym. Ogłoszona w maju 1945 r., deklaracja zapewniająca równe traktowanie wszystkich sektorów handlowych: państwowego, spółdzielczego i prywatnego oraz utrzymująca przedwojenną zasadę wolności prowadzenia handlu i zasadę wolnej konkurencji w bardzo krótkim czasie okazała się obietnicą obłudną. Władze komunistyczne wraz z umacnianiem swej pozycji odstępowały od tych zasad. Z czasem zaczęło dochodzić do sporadycznych prześladowań prywatnych kupców, a następnie represje wobec nich poczęto stosować na skalę masową. Od września 1945 r. zaczęto stosować interwencjonizm państwowy w sektorze spółdzielczym⁵. Aktem prawnym o charakterze restrykcyjnym w stosunku do prywatnych przedsiębiorców był również dekret z 26 października 1945 r. – *o uzupełnieniu ustawy z dnia 10 marca 1932 r. o przejściu egzekucji administracyjnej przez władze skarbowe oraz o postępowaniu egzekucyjnym władz skarbowych*, który wszedł w życie z dniem 21 listopada 1945 r., zmieniający dotychczasowy tryb przymusowego ściągania świadczeń pieniężnych od przedsiębiorstw zarobkowych, który dopuszczał możliwość sprzedaży ruchomości tych przedsiębiorstw w trybie doraźnym, natychmiast po zajęciu tych ruchomości po cenie niższej od rynkowej⁶. Z dniem 7 grudnia 1945 r. powołano Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym⁷, której faktycznie głównym zadaniem była walka z szeroko pojętą spekulacją, w tym z prywatną przedsiębiorczością. Instytucja ta, od początku swego istnienia, zajmowała się zwalczaniem niezależnej inicjatywy – stosowała masowe represje w stosunku do prywatnych przedsiębiorców, w szczególności wobec kupców, a w latach 1947–1950 odegrała główną rolę w tzw. „bitwie o handel”⁸.

Od grudnia 1945 r. reżim komunistyczny zaczął wprowadzać koncesje na wybrane dziedziny działalności gospodarczej. 17 grudnia tego roku, wprowadził obowiązek posiadania koncesji na prowadzenie przedsiębiorstw przemysłu gastronomicznego⁹. Z dniem 1 stycznia 1946 r., dla zakładów i przedsiębiorstw zostały podniesione opłaty za karty rejestracyjne – średnio o prawie 100%¹⁰. W lutym tego roku upaństwowiono podstawowe gałęzie gospodarki narodowej, przejmując na własność odpłatnie bądź nieodpłatnie określone – w ustawie z 3 stycznia 1946 r.

4 *Ibidem*, § 3-4.

5 Dekret z 24 VIII 1945 r. o zmianie ustawy z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach, „DzURP” 1945, nr 34, poz. 205, art. 1, 3.

6 Dekret z 26 X 1945 r. o uzupełnieniu ustawy z dnia 10 marca 1932 r. o przejściu egzekucji administracyjnej przez władze skarbowe oraz o postępowaniu egzekucyjnym władz skarbowych, „DzURP” 1945, nr 50, poz. 283, art. 1, 3.

7 Dekret z 16 XI 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, „DzURP” 1945, nr 53, poz. 302.

8 A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2005, s. 51.

9 Dekret z 30 XI 1945 r. o koncesjonowaniu przedsiębiorstw przemysłu gastronomicznego, „DzURP” 1945, nr 57, poz. 322, art. 1.

10 Dekret z 21 XII 1946 r. o podatku obrotowym, „DzURP” 1946, nr 3, poz. 23, art. 10, 26.

– kategorie przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych i usługowych¹¹. Nowe przedsiębiorstwa przemysłowe i komunikacyjne, określone w art. 4 wspomnianej ustawy, mogły być zakładane dopiero po uprzednim uzyskaniu koncesji. W tym miesiącu także ukazała się ustawa, która zachęcała osoby fizyczne do zakładania nieuspołecznionych przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych, nawet o takich walorach, które niedawno posłużyły komunistom, za powód do ich nacjonalizacji¹². Ta regulacja prawna jest dowodem na to, że totalna nacjonalizacja przedsiębiorstw przemysłowych o zdolności zatrudnienia przy produkcji na jedną zmianę więcej niż 50 pracowników, była działaniem nieuzasadnionym – ani gospodarczo, ani ekonomicznie. Głównym celem tego przedsięwzięcia komunistów, była chęć zagrabienia prywatnej własności, w jak największym rozmiarze i doprowadzenie do całkowitego upadku nieuspołecznionego sektora przemysłowego. O słuszności tej konstatacji, świadczy także kolejna regulacja prawna z 19 grudnia 1946 r. – rozporządzenie Rady Ministrów, *o podwyższeniu dolnej granicy zdolności zatrudnienia przejmowanych na własność Państwa przedsiębiorstw w przemyśle wyrobów niepowszechnego użytku, bądź mało zmechanizowanych, bądź o charakterze pionierskim i sezonowym*, na mocy przepisów którego znacznie „podwyższono dolną granicę zdolności zatrudnienia przewidzianą w art. 3 ust. 1 B. ustawy z 3 stycznia 1946 r. o przejściu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej” („DzURP” 1946, nr 3, poz. 17), dla szeregu kategorii przedsiębiorstw – aż 2-4 krotnie!¹³

Właścicielom przedsiębiorstw nieznacjonalizowanych, tak przemysłowych jak i handlowych, reżim komunistyczny w lutym 1946 r., zagwarantował ich nienaruszalność, swobodę ich rozwoju oraz prawo do rozporządzania nimi w ramach obowiązujących przepisów, a także poparcie ich działalności gospodarczej w ramach ogólnopaństwowego planu gospodarczego¹⁴. Czas pokazał, że były to obłudne gwarancje, gdyż komuniści zachęcając prywatnych przedsiębiorców do inwestowania w działalność gospodarczą –jednocześnie snuli plany „bitwy o handel”, która miała doprowadzić do upadku prywatnej przedsiębiorczości w każdym jej wymiarze.

We wrześniu 1946 r. wprowadzono ograniczenia w obrocie skórami¹⁵. Przepisy te uległy obostrzeniu, po wejściu w życie w październiku tego roku dekretu o obrocie skórami¹⁶. Z dniem 21 listopada 1946 r. przedsiębiorcy zostali obłożeni obowiązkiem odprowadzania tzw. daniny narodowej na zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych. Nie wywiązanie się z tej formy opodatkowania, będące wynikiem złej woli, traktowano jako przestępstwo, określane mianem szkodnictwa gospo-

11 Ustawa z 3 I 1946 r. o przejściu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, „DzURP” 1946, nr 3, poz. 17.

12 Ustawa z 3 I 1946 r. o zakładaniu nowych przedsiębiorstw i popieraniu prywatnej inicjatywy w przemyśle i handlu, „DzURP” 1946, nr 3, poz. 18, art. 1, 3 ust. 4; „DzURP” 1946, nr 3, poz. 17, art. 3 ust. 1B.

13 Rozporządzenie Rady Ministrów z 19 XII 1946 r. o podwyższeniu dolnej granicy zdolności zatrudnienia przejmowanych na własność Państwa przedsiębiorstw w przemyśle wyrobów niepowszechnego użytku, bądź mało zmechanizowanych, bądź o charakterze pionierskim i sezonowym, „DzURP” 1947, nr 2, poz. 7, § 1.

14 „DzURP” 1946, nr 3, poz. 18, art. 1, 3.

15 Dekret z 19 VIII 1946 r. o koncesjonowaniu garbarń, zakładów do solenia i suszenia skór surowych oraz niektórych fabryk obuwia lub pasów transmisyjnych, „DzURP” 1946, nr 43, poz. 250.

16 Dekret z 19 IX 1946 r. o obrocie skórą, „DzURP” 1946, nr 49, poz. 281.

darczego. Przedsiębiorcy handlowi, którym zarzucono złośliwe uchylanie się od uiszczenia tej daniny, mogli być ścigani i zarazem karani, w specyficznym karnym trybie inkwizycyjnym, przez Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, m.in. zesłaniem do obozu pracy przymusowej. Ponadto kupcy, którzy nie byli w stanie wywiązać się z obowiązku daniny narodowej, zagrożeni byli utratą prawa do lokalów handlowych, przydzielonych im w trybie przepisów dekretu z 21 grudnia 1945 r. o publicznej gospodarce lokalami („DzURP” 1946, nr 4, poz. 27), a także mogli zostać pozbawieni koncesji na prowadzenie przedsiębiorstw¹⁷.

Komparatystyczna ocena treści aktów prawnych wydanych przez reżim komunistyczny już w latach 1944–1946, normujących funkcjonowanie prywatnej przedsiębiorczości, dobitnie pokazuje, że komuniści obłudnie deklarowali opiekę państwa nad rozwojem prywatnej przedsiębiorczości, gdyż faktycznie w praktyce efektywnie ją zwalczali poprzez stosowanie wobec prywatnych przedsiębiorców nadmiernej reglamentacji i dolegliwych obciążeń podatkowych. Definitywnie z prywatną inicjatywą kupiecką władze komunistyczne postanowiły rozprawić się w 1947 r., po wygranych wyborach do Sejmu Ustawodawczego. Zapoczątkowane antykupieckie działania w roku 1947 zapisały się w historii Polski, jako „bitwa o handel”¹⁸.

„Bitwa o handel” była drugą¹⁹ z kolei batalią władz komunistycznych zmierzających do przebudowy dotychczasowego modelu gospodarki w Polsce na socjalistyczny, oparty na wzorcach sowieckich. Z inicjatywą tego przedsięwzięcia wystąpiła Polska Patria Robotnicza (PPR) w kwietniu 1947 r.²⁰ Akcja ta miała charakter ogólnokrajowy, a cel jej był polityczny – likwidacja prywatnego sektora handlowego²¹. Główną rolę odegrała w niej Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (Komisja Specjalna, Komisja,

17 Dekret z 13 XI 1946 r. o daninie narodowej na zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych, „DzURP” 1946, nr 61, poz. 341, art. 3, 39–41, 47; Dekret z 14 V 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, „DzURP” 1946, nr 23, poz. 149, art. 1 ust. 2; Dekret z 21 XII 1945 r. o publicznej gospodarce lokalami, „DzURP” 1946, nr 2, poz. 27; A. Witkowski, *Wymiar i pobór podatków bezpośrednich oraz opłat na rzecz Skarbu Państwa od gospodarki nieuspołecznionej i ludności w Polsce w latach 1944–1950*, Rzeszów 2002, s. 148.

18 A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 206.

19 Pierwszą batalią o charakterze ustrojowej wojny gospodarczej była walka z chłopami „złośliwie” uchylającymi się od obowiązku wykonania zaległych świadczeń rzeczowych za rok gospodarczy 1945/1946. Głównym jej celem było przygotowanie przedpola dla przyszłej kolektywizacji polskiej wsi. Działania te określane zostały przez Komisję Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (dalej: Komisja Specjalna, Komisja, CKS, KS), jako specjalna „akcja świadczeń rzeczowych” i miały miejsce w pierwszych latach jej funkcjonowania (1946–1947). Czas te, to okres nieuzasadnionych, ani gospodarczo, ani prawnie, represji karnych stosowanych wobec posiadaczy gospodarstw rolnych o obszarze przekraczającym 10 ha, tzw. „bogaczy wiejskich”. Zob. B. Sekściński, *Początki działalności Lubelskiej Delegatury Komisji do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946)*, „Studia Iuridica Lublinensia” Lublin 2004, t. III, s. 180.

20 J. Kaliński, *Bitwa o handel 1947–1948*, Warszawa 1970, s. 9. Faktycznie prostałinowski reżim komunistyczny tzw. „bitwę o handel”, tj. walkę z prywatną inicjatywą gospodarczą podjął z chwilą zawłaszczenia władzy w Polsce. Natomiast jej intensyfikacja nastąpiła na przełomie czerwca i lipca 1947 r. po wejściu w życie ustawy z 2 VI 1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym („DzURP” 1947, nr 43, poz. 218). Por. P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945–1954. Studium historycznoprawne*, Białystok 2002, s. 122.

21 *Ibidem*, s. 121.

KS, CKS²²)²³. W przedsięwzięciu tym uczestniczyły wszystkie delegatury Komisji Specjalnej (DKS), realizując wytyczne ówczesnego reżimu komunistycznego²⁴. Głównym celem „bitwy o handel” było dostosowanie struktury własnościowej ówczesnego modelu gospodarki, tak, aby był on adekwatny do budowanego

---

22 Komisja Specjalna funkcjonowała w l. 1945–1955. Była wzorcową instytucją polskiego stalinizmu. Została powołana *dekretem z 16 XI 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym* („DzURP” 1945, nr 53, poz. 302). Była państwowym organem administracyjnym o uprawnieniach policyjno-prokuratorsko-sądowych. Organami wykonawczymi KS były: Biuro Wykonawcze KS (dalej: BWKS) w l. 1945–1950; delegatury KS (dalej: DKS) w l. 1945–1955; terenowe inspektoraty KS (dalej: TIKS) w l. 1947–1950. KS od 1945 r., a jej delegatury (i BWKS) w stopniu ograniczonym od 1947 r., a w pełni od 1950 r. (tylko DKS), jako pozasądowe organy administracyjne sprawowały wymiar sprawiedliwości; posiadały m.in. prawo kierowania sprawców określonych kategorii przestępstw do obozów pracy przymusowej (opp) – (KS od 1945 r., a DKS od 1950 r.) oraz były uprawnione do stosowania kary grzywny (od 1947 r. – CKS, BWKS i DKS) i wydawania orzeczeń o przepadku mienia na rzecz Skarbu Państwa (KS od 1945 r., a DKS od 1950 r.). Orzeczenia organów KS, w zasadzie, były ostateczne, tj. formalnie nie podlegały zaskarżeniu w drodze zwykłych środków odwoławczych. Komisja Specjalna oficjalnie została powołana, jako instytucja przejściowa i wyjątkowa, wyłącznie do wykrywania i „łpienia” przestępstw godzących w interesy życia gospodarczego lub społecznego państwa. W rzeczywistości funkcjonowała ponad 9 lat. Była rządową agendą „od wszystkiego” – narzędziem represji w rękach ówczesnych władz komunistycznych, dążących wszelkimi sposobami do likwidacji gospodarki wolnorynkowej i własności kapitalistycznej oraz wszelkich zachowań opozycyjnych. W okresie przygotowań do wyborów do Sejmu Ustawodawczego (1946/1947) zajmowała się inwigilacją i zwalczaniem środowisk politycznych opozycyjnych wobec Polskiej Partii Robotniczej (PPR). Jako organ orzekający w l. 1950–1954, była typowym ogniwem stalinowskiego systemu represji – instytucją, która karała za czyny nie będące przestępstwami, ani nawet wykroczeniami. Wg. A. Witkowskiego: „Status Komisji Specjalnej zaprzeczał konstytucyjnej zasadzie, że karać mogą tylko sądy – i że człowiek ma prawo do sądu”. Komisja Specjalna została zlikwidowana *dekretem z 23 XII 1954 r. o zniesieniu Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym* („DzURP” 1954, nr 57, poz. 282). W skali kraju Komisja Specjalna (CKS, BWKS i DKS) w l. 1945–1954 wydała ponad 460 tys. orzeczeń skazujących. Do obozów pracy przymusowej zesłała, co najmniej 84 216 osób. Tylko w l. 1946–1949 na mocy decyzji organów Komisji Specjalnej do więzień śledczych trafiły 33 322 osoby. Przewodniczącym Komisji Specjalnej przez cały okres jej funkcjonowania, tj. w l. 1945–1954 był Roman Zambrowski vel Rubin Nusbaum. Zob. B. Sekściński, *Kara obozu pracy w orzecznictwie Lubelskiej Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1950–1955)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2007, t. IX, s. 95-96.

23 A. Lityński, *Historia prawa...*, s. 51.

24 Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym – Delegatura w Lublinie (dalej: DKS-L), sygn. 1-5; B. Rogowska, *Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym na Dolnym Śląsku w latach 1945–1947, w: Z badań nad dziejami Dolnego Śląska po II wojnie światowej*, red. S. Dąbrowski, Wrocław 1993, s. 71, 73-75, 88; M. Rusek, *Właściwość rzeczowa Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w latach 1946–1949 na przykładzie krakowskiej Delegatury*, „Krakowskie studia z historii państwa i prawa” 2004, s. 272-273, 276-279; A. Pasek, *Uwagi wokół działalności Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Specjalnym*, Wrocław 2002, s. 320-324; R. Miązek, *Opolska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1950–1954)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu” 1994, z. 38, s. 79; J. Macholak, *Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Szczecinie 1946–1954. Organizacja i działalność*, w: *Działalność Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Szczecinie w latach 1945–1954. Materiały z konferencji naukowej z 20 marca 1998 r.*, red. Z. Chmielewski, Szczecin 1998, s. 40, 43; A. Zaćmiński, *Bydgoska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946–1954)*, w: *Związki Kujaw i Pomorza na przestrzeni wieków. Zbiór studiów*, red. Z. Biegański, W. Jastrzębski, Bydgoszcz 2001, s. 339, 347-360; B. Więclawski, *Z działalności Delegatury Komisji Specjalnej w Poznaniu 1946–1954*, „Bitwa o handel. Kronika Miasta Poznania” 1995, z. 3, s. 193-222; B. Kopka, *Obozy pracy w Polsce 1944–1950*, Warszawa 2002, s. 195, 197-203; W. Domagański, *Działalność Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym – w świetle materiałów Komisji i jej Delegatury warszawskiej*, „Archiwum Kryminologii” 1996, t. XXII, s. 112-115; R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945–1954*, Olsztyn 1995, s. 104-176.

– w przyspieszonym tempie, charakterystycznym dla przemian rewolucyjnych – ustroju socjalistycznego.

Funkcjonująca na Ziemi ubelskiej – lubelska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (LDKS²⁵) odegrała w niej decydującą rolę. Pod pozorem walki ze spekulacją i szkodnictwem gospodarczym podjęła działania represyjne wobec przedstawicieli prywatnego sektora gospodarczego już na początku 1946 r. Totalna ekspansja lubelskiej DKS na powojenne resztki systemu wolnorynkowego, drobnego handlu i drobnej własności kapitalistycznej doprowadziła do zachwiania i upadku dotychczasowego trójsektorowego modelu gospodarki w województwie lubelskim. Wynikiem jej był nadmierny rozrost sektora państwowego, kosztem prywatnego, a nawet spółdzielczego. Akcja ta doprowadziła do upadku wielu firm prywatnych i dezorganizacji pracy spółdzielni. Brutalne prześladowanie przedstawicieli prywatnego przemysłu, handlu i rzemiosła wyeliminowało na prawie pół wieku funkcjonowanie systemu wolnorynkowego. Jednak surrealny model scentralizowanej, planowej ekonomii odizolowany od systemu gospodarki światowej doprowadził w końcu lat osiemdziesiątych XX w. do upadku ustroju socjalistycznego i odsunięcia od steru władzy zdeklasowanych komunistów, pomimo, że ci zapewniali w 1945 r., iż „władzy raz zdobytej nigdy nie oddadzą”²⁶.

Jednym z głównych strategów „bitwy o handel” – był Hilary Minc [ówczesny minister przemysłu i handlu], który przeszedł do historii Polski, jako budowniczy modelu gospodarki opartego na wzorcach sowieckich. Przedsięwzięcie to

25 Lubelska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (dalej: LDKS) była typowym ogniwem stalinowskiego systemu terroru w powojennej Polsce. Terenem działania LDKS było miasto Lublin oraz województwo lubelskie. Została powołana do życia 7 I 1946 r. ma mocy przepisów dekretu z 16 XI 1945 r. („DzURP” 1945, nr 53, poz. 302). Działalność rozpoczęła 15 I 1946 r., a zakończyła 5 II 1955 r. Była specyficznym – pozakonstytucyjnym administracyjnym organem wymiaru sprawiedliwości, gdyż ani *Konstytucja RP z 17 marca 1921 r.* („DzURP” 1921, nr 44, poz. 267), ani tzw. *Mała Konstytucja, czyli Ustawa konstytucyjna o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej z 20 lutego 1947 r.* („DzURP” 1947, nr 18, poz. 71), ani też *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 VII 1952 r.* („DzUPRI” 1952, nr 33, poz. 232) nie przewidywały tego rodzaju organów wymiaru sprawiedliwości, chociaż jej członkom przysługiwały uprawnienia władz policyjnych, prokuratorskich, a nawet sądowych („DzURP” 1945, nr 53, poz. 302, art. 1, 10-13). Na początku swego istnienia zajmowała się wykrywaniem i ściganiem przestępstw społeczno-gospodarczych, a od czerwca 1947 r. również orzekaniem w sprawach o przestępstwa. Od października 1950 r. była wyłącznie organem orzekającym w trybie skargowym, na wniosek prokuratora, w sprawach o przestępstwa społeczno-gospodarcze i polityczne, zob. *Ustawa z 20 lipca 1950 r. o zmianie dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym* („DzURP” 1950, nr 38, poz. 350). Postępowanie przed delegaturą, w zasadzie, miało charakter inkwizycyjny – było jednoinstancyjne, orzeczenia niezaskarżalne, a prawo oskarżonego do obrony znacznie ograniczone. Na mocy postanowień o tymczasowym aresztowaniu wydanych przez LDKS w l. 1946–1950 zostało osadzonych w aresztach śledczych 1329 osób. Delegatura Komisji Specjalnej w Lublinie łącznie w l. 1947–1954 skazała na kary zasadnicze 18 490 osób, w tym: do obozów pracy skierowała 2360 osób; karą grzywny ukarała 15 896 osób, a wobec 234 osób orzekła obie kary łącznie. Lubelską DKS kierowali: Stanisław Wawrzonek (styczeń–grudzień 1946), członek PPR, były pracownik Technicznego Zarządu Telegrafów i Telefonów w Kowlu; Ludwik Szulc (grudzień 1946–2 II 1947 oraz 1–5 III 1947), były przewodniczący DKS w Bydgoszczy; Włodzimierz Rzymowski (2 II–1 III 1947), członek BWKS; Marian Fic (5 III 1947–29 XI 1954), mgr prawa, członek PPR; Józef Iwańczuk, jako p.o. przewodniczącego delegatury w okresie od 29 XI 1954 do 5 II 1955 r., sędzia Sądu Powiatowego w Chełmie Lubelskim. Zob. B. Sekściński, *Kara obozu pracy...*, s. 97.

26 M. Zaremba, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2001, s. 135.

zapowiedział już u schyłku 1945 r. Jednak komuniści zwlekali z jego pełną realizacją do czasu zakończenia wyborów do Sejmu Ustawodawczego, które odbyły się w drugiej połowie stycznia 1947 r. Przed wyborami i tuż po nich zwalczano szeroko pojętą spekulację, ale na niewielką skalę. Zajmowała się tym, w szczególności Komisja Specjalna, dla której walka ze spekulacją „była stałą troską” i fundamentalnym zadaniem od chwili jej powstania. Już w 1946 r. do obozów pracy na mocy postanowień karnych CKS trafiło 256 osób, podejrzanych o uprawianie spekulacji²⁷.

Reżim komunistyczny po wątpliwej legitymizacji swej władzy w Polsce, w styczniu 1947 r. – drogą sfałszowanych wyborów do sejmu – niezwłocznie przystąpił do realizacji uspołeczniania gospodarki²⁸. Podjęto działania, które z czasem doprowadziły do upadku prywatnej przedsiębiorczości oraz niezależnej spółdzielczości. Właściciele prywatnych przedsiębiorstw handlowo-usługowych obłożono bardzo wysokimi zobowiązaniami fiskalnymi i różnego rodzaju obligatoryjnymi opłatami. Jednocześnie odebrano kupcom możliwość zaopatrywania się w hurtowniach państwowych, a także utrudniono im dostęp do kredytów bankowych. Przedsiębiorcy mogli uzyskać koncesje handlowe dopiero po wywiązaniu się z bardzo wysokich zobowiązań finansowych, jakimi wówczas zostali obciążeni. Komuniści, aby zyskać poparcie w oczach społeczeństwa dla swych zamierzeń, obarczali winą prywatny sektor handlowy za niedostatki na rynku żywnościowym oraz szalejącą wówczas drożyznę²⁹.

Przedpole dla lubelskiej „bitwy o handel” Delegatura Komisji Specjalnej w Lublinie zaczęła przygotowywać już w pierwszym kwartale 1946 r. Podjęła inwigilację w szczególności środowisk nieuspołecznionych przedsiębiorców branży mięsnej, piekarniczej, młynarskiej. Rozpoczęły się prześladowania prywatnych kupców i przemysłowców zajmujących się produkcją i obrotem artykułami pierwszej potrzeby. Rok 1946 i pierwsze półrocze 1947 r., to okres preorientacji w zakresie wyboru metod i form przebudowy trójsektorowej gospodarki narodowej-prywatnej, niezależnej spółdzielczej i państwowej na dwusektorową – państwową i spółdzielczą – kontrolowaną oraz w pełni sterowaną przez totalitarne państwo. Początkowo małointensywne działania represyjne wy kierowane przeciwko prywatnym przedsiębiorcom³⁰, z czasem przerodziły się w dobrze zorganizowane akcje specjalne, służące likwidacji własności kapitalistycznej – placówek handlowych, rzemieślniczych i przemysłowych, np. takie jak: akcja „U” – w ramach której zwalczano nielegalny obrót mięsem; akcja „Z” – w ramach której zwalczano nielegalny przemiał i obrót mąką; akcja „ZR” – w ramach której zwalczano nadużycia w cechach rzemiosł; akcja „HE” – w ramach której poddano kontroli sprzedaż towarów w tzw. obrocie wtórnym; akcja „HZ” – w ramach której poddano kontroli

27 P. Fiedorczyk, *op. cit.*, s. 122.

28 *Encyklopedia powszechna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2004.

29 R. Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 104.

30 W 1946 r. LDKS zastosowała areszt tymczasowy w stosunku do 143 osób, w tym wobec 35 podejrzanych o tzw. spekulację (24,48%), z których trzy zostały zwolnione z powodu umorzenia postępowań, a dwie po zapadnięciu wyroków uniewinniających wydanych przez sądy powszechne. Zob. B. Sekściński, *Stosowanie tymczasowego aresztowania przez Lubelską Delegaturę Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946)*, „Studia Iuridica Lublinensia” Lublin 2004, t. IV, s. 235, 241-242.

obrót wyrobami hutniczymi; akcja „S” – w ramach której objęto kontrolą obrót w sklepach wielobranżowych. Delegatura pierwsze masowe kontrole cen, podjęła najpierw w samym Lublinie, w drugim kwartale 1946 r. Do udziału w akcjach kontrolnych cen zmobilizowała „czynnik społeczny” wywodzący się z Okręgowej Komisji Związków Zawodowych (OKZZ) w Lublinie. Wzmocniono represje wobec kupiectwa lubelskiego pobierającego wygórowane ceny za artykuły pierwszej potrzeby od miejscowego „świata pracy”. Na podstawie protokołów karnych sporządzonych przez komisje kontrolne cen zorganizowane przez delegaturę i działające pod jej nadzorem, starosta grodzki w Lublinie skazał kilkunastu kupców lubelskich za pobieranie nadmiernych cen od lubelskiego „świata pracy” – na grzywny w wysokości od 55 000 zł do 110 000 zł z zamianą na 3-4 miesiące aresztu w razie niemożności ich ściągnięcia. W październiku 1946 r. LDKS prowadziła walkę z nieuzasadnioną zwyżką cen na skóry. Pewną liczbę sporządzonych protokołów karnych w czasie akcji kontrolnej delegatura skierowała do starosty grodzkiego w Lublinie, który skazał 13 handlarzy skórą na grzywny w wysokości 10 000 zł, a jednemu wymierzył karę pieniężną w kwocie 5000 zł z zamianą na areszt oraz orzekł konfiskatę zakwestionowanej skóry. Niezależnie od doraźnych działań represyjnych wymierzonych w kupiectwo lubelskie, DKS w Lublinie podjęła akcję prasową o charakterze informacyjno-propagandowym, polegającą na publikowaniu artykułów w miejscowych dziennikach zmierzającą do zastraszenia kupców lubelskich. W lubelskich gazetach pojawiły się artykuły o takich tytułach jak: *Obława w Lublinie, 164 kupców lubelskich pociągniętych do odpowiedzialności za sztuczną zwyżkę cen, 11 kupców lubelskich ukaranych grzywną półtora miliona złotych za spekulacyjną zwyżkę cen, Wysokie grzywny pieniężne na nieuczciwych kupców lubelskich*. Skutek akcji represyjnych podjętych przez kierownictwo LDKS, a wymierzonych przeciwko kupcom lubelskim był natychmiastowy. Sterroryzowane kupiectwo lubelskie już w listopadzie 1946 r. zaczęło zamykać sklepy.

Tymczasem urzędnicy państwowi zajęli walką z prywatną inicjatywą gospodarczą zaczęli zaniedbywać ciężące na nich obowiązki. W listopadzie 1946 r. doszło do zmarnotrawienia 32,5 t ziemniaków, wskutek karygodnego zaniedbania obowiązków przez jednego z urzędników odpowiedzialnych za dystrybucję płodów rolnych. Artykuły spożywcze zamiast trafiać do lubelskich sklepów były marnotrawione. W połowie listopada 1946 r., w wyniku akcji represyjnych podjętych przez LDKS wobec prywatnych handlowców i piekarzy – „na terenie Lublina zaczęło brakować ... chleba”³¹.

Także na terenie działania bydgoskiej DKS (BDKS) już w 1946 r. zostały podjęte akcje wymierzone w prywatny sektor handlowy. Z inicjatywy BDKS tego roku w miastach województwa pomorskiego powołano Komisje Społeczne do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym na wzór terenowych organów Komisji Specjalnej. Kontrole w punktach sprzedaży na terenie miast wydzielonych i powiatowych przeprowadzone w lipcu 1946 r. na polecenie BDKS – dały „imponujący efekt”. W wyniku lustracji zamknięto 34 sklepy oraz aresztowano 30 osób³².

31 APL, DKS-L, sygn. 1, k. 159, 160, 173-174, 189.

32 A. Zaćmiński, *op. cit.*, s. 347-348.

Działania represyjne podejmowane w 1946 r. przez lubelską DKS, a skierowane przeciwko prywatnym handlowcom, np. pod pozorem likwidacji nielegalnego handlu towarami UNRRA³³ – miały na celu destabilizację odradzającego się po wojnie prywatnego sektora gospodarczego. Akty oskarżenia przeciwko prywatnym przedsiębiorcom kierowane przez delegaturę do sądów na ogół nie uzyskiwały ich akceptu, a osoby którym niesłusznie LDKS zarzuciła popełnienie przestępstw spekulacyjnych – były uniewinniane. Sądy powszechne na Lubelszczyźnie nie ulegały naciskom kierownictwa LDKS i ferowały wyroki sprawiedliwe. Stawały w obronie obywateli represjonowanych bezzasadnie przez delegaturę. Tylko w 1947 r., na 12 spraw o sprzedaż skór z nielegalnego wyrobu lub po wygórowanych cenach, w których skazani wnieśli odwołania, Sąd Okręgowy w Lublinie – aż w 9 przypadkach uchylił orzeczenia starostwa grodzkiego, funkcjonującego pod nieoficjalnym nadzorem LDKS – skazujące kupców lubelskich na kary grzywny od 1000 zł do 10 000 zł, wydając wyroki uniewinniające³⁴.

Ceny towarów handlowych ustalane na Lubelszczyźnie przez państwowe Komisje Cennikowe i Komisje Kalkulacyjne były celowo zaniżane. Kształtowały się na poziomie niższym od kosztów ich wytworzenia. Powodowało to niechęć prywatnych producentów żywności, do współpracy z państwowymi i spółdzielczymi zakładami przetwórczymi. Między innymi z tego powodu w pierwszym kwartale 1947 r. doszło do destabilizacji rynku żywnościowego. Sytuacja ta także została wywołana nadmiernym represjonowaniem prywatnych młynarzy, piekarzy i kupców. W związku z tym Komisja Cennikowa Zarządu Miejskiego w Lublinie – nawet na pewien czas zaprzestała wyznaczania zaniżonych cen na zboże, mąkę oraz pieczywo. Jednocześnie Marian Fic przewodniczący LDKS wystąpił z apelem do lubelskiego cechu piekarzy i zorganizowanego kupiectwa o stosowanie marży opartej na „uczciwej kalkulacji kupieckiej”. 29 marca 1947 r. w Lublinie zorganizowano konferencję międzypartyjną poświęconą sprawie walki z lichwą i spekulacją, na której ustalono zasady współpracy „czynnika fachowego” z „czynnikiem społecznym” w akcji zwalczania drożyzny. Na kolejnym dwuetapowym spotkaniu zorganizowanym w siedzibie delegatury – w dniu 31 marca 1947 r. – z udziałem przedstawicieli: Zarządu Miejskiego (ZM), Milicji Obywatelskiej (MO), Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (UBP), Brygad Ochrony Skarbowej (BOS) oraz przedstawicieli świata gospodarczego i czynnika społecznego – M. Fic zagroził, iż Komisja Specjalna, jak i Starostwo Grodzkie będą ostro karać spekulantów. Po konferencji oficjalnej przewodniczący LDKS zwołał drugą poufną konferencję, już bez udziału przedstawicieli przedsiębiorców prywatnych, na której omówiono szczegóły działania oraz zaplanowano akcję kontrolną na dzień 1 kwietnia 1947 r. Lustracji miały być poddane wyłącznie sklepy prywatne i spółdzielcze – zgodnie z wytycznymi członka Biura Wykonawczego Komisji Specjalnej (BWKS) Włodzimierza Rzymowskiego. Akcji kontrolnych nie zamierzano przeprowadzać w sklepach państwowych. Do końca marca 1947 r. tzw. akcja walki z drożyzną i spekulacją w zasadzie ograniczała

33 *United Nations Relief and Rehabilitation Administration (1943–1947)*, Administracja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy.

34 APL, DKS-L, sygn. 2, bp., Załącznik do sprawozdania opisowego z działalności LDKS za 1947 r.; sygn. 802, nr rep. 89.

się jedynie do terenu miasta Lublina. Dopiero w kwietniu i maju LDKS zaczęła organizować wypadki na sąsiednie powiaty. W kwietniu 1947 r. delegatura została zobligowana przez Komisję Specjalną w Warszawie do zorganizowania szeroko zakrojonych akcji propagandowych, takie jak akcje prasowe i otwarte zebrania sprawozdawcze – dla ogółu społeczeństwa, tj. przedstawiciele partii zablokowanych, związków zawodowych, rad zakładowych większych przedsiębiorstw, inteligencji pracującej, prasy, itp. oraz zebrania informacyjno-sprawozdawcze – w celu zaprezentowania na ich forum działalności delegatury ze szczególnym uwzględnieniem wyników akcji specjalnych, dotyczących walki z lichwą i spekulacją. W ramach wykonania tego polecenia Komisji Specjalnej Marian Fic na specjalnej konferencji prasowej zorganizowanej w dniu 30 kwietnia 1947 r. po raz kolejny wezwał: związki zawodowe i przedstawiciele świata pracy do szeroko zakrojonej współpracy z delegaturą na polu walki ze spekulacją – w celu uzdrowienia handlu i eliminacji z życia gospodarczego elementu szkodliwego, tj. różnego rodzaju spekulantów. W maju 1947 r. Lubelska DKS postanowiła gros swoich wysiłków skierować na walkę z lichwą, spekulacją i szabrem. Wzmoczona akcja walki z drożyzną i spekulacją zarówno w siedzibie Delegatury, jak i w terenie wg oceny kierownictwa LDKS dała na ogół dobre wyniki. Akcją walki z drożyzną rozszerzono na inne miasta województwa lubelskiego takie jak: Siedlce, Lubartów, Puławy, Chełm i Rejowiec. Kontroli poddano m.in. punkty sprzedaży artykułów spożywczych, materiałów włókienniczych, wyrobów Polskiego Monopolu Tytoniowego (PMT) i Państwowego Monopolu Spirytusowego (PMS)³⁵.

Tab. 1. Wykaz punktów sprzedaży detalicznej objętych akcjami kontrolnymi LDKS w maju 1947 r.

Miejscowość	Liczba kontrolowanych punktów sprzedaży detalicznej				Ilość sporządzonych protokółów
	artykułów spożywczych	wyrobów PMT i PMS	materiałów włókienniczych	ogółem	
Lublin	108	47	23	178	94
Chełm	32	-	8	40	10
Lubartów	2	2	-	4	3
Puławy	6	5	3	14	-
Rejowiec	8	2	-	10	-
Siedlce	16	15	2	33	23
Razem	172	71	36	279	130

Źródło: APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 50.

W akcjach kontrolnych wzięło udział 67 osób, w tym: 19 z BOS, 10 z OKZZ, 2 z Ligi Kobiet (LK), 9 z OKZM (Oddziału Kontroli Zarządu Miejskiego) i 27 z MO. Marian Fic zamierzał przeprowadzić masową kontrolę sklepów i kiosków

³⁵ APL, DKS-L, sygn. 1, k. 197, 198; sygn. 2, k. 26, 47, 50, 235-236, bp., Pismo Nr B.W.II-903/47 z 10 kwietnia 1947 r. Komisji Specjalnej do LDKS.

przy szerokim udziale „świata pracy”, tj. czynnika społecznego. Jednak jego udział w akcjach kontrolnych zorganizowanych przez LDKS w maju 1947 r. był mierzony i wyniósł zaledwie 17,91%. Kontrole były przeprowadzane przez tzw. „trojki” funkcjonujące pod przewodnictwem pracownika delegatury. Niektórym grupom operującym w bardziej niebezpiecznych dzielnicach miast przydzielono funkcjonariuszy MO do ich ochrony. Brak spodziewanego zaangażowania „świata pracy” w akcje kontrolne organizowane przez delegaturę, M. Fic postanowił zrekompensować przez publikację w prasie lokalnej zastraszających artykułów – typowo propagandowych o groźnie brzmiących tytułach takich jak: *Z frontu walki ze spekulacją*, *Spekulanci w potrzasku*, *Komisja Specjalna przystępuje do walki z drożyzną*, *Protokoły karne za spekulację papierosami i zapałkami*, *Ofensywa na spekulantów*, *Kilkadziesiąt tysięcy kontrolerów społecznych pod kierownictwem Komisji Specjalnej*, *Spekulanci zostaną wysiedleni z Lublina*. Pod koniec drugiej połowy 1947 r. delegatura prowadziła również akcję zwalczania przestępstw podatkowych oraz akcję ściągania zboża od opornych młynarzy i kupców zbożowych. Były to typowe działania represyjne wymierzone w prywatnych przedsiębiorców Lubelszczyzny. W czerwcu 1947 r. akcje walki z drożyzną i spekulacją prowadzono w szczególności w większych ośrodkach handlowych już na terenie całego województwa lubelskiego. Tylko w samym Lublinie skontrolowano 162 punkty sprzedaży detalicznej artykułów spożywczych, włókienniczych i monopolowych. Sporządzono 35 protokołów karnych, w tym: 20 za pobieranie nadmiernych cen, 2 za odmowę sprzedaży artykułów, 3 za nieujawnienie cen oraz 10 za inne wykroczenia. Podobne kontrole przeprowadzono również m.in. w Krasnymstawie i Puławach. Tzw. kontrolne „akcje nękające” – powiatowe i wojewódzkie – organizowane przez delegaturę miały charakter wyniszczający. Ponadto postępowania karne prowadzone przez nią ciągnęły się miesiącami, a niekiedy latami po to by „złamać ducha” u tych przedsiębiorców, którzy chcieli przetrwać, pomimo terroru rozpętanego przez ówczesny reżim komunistyczny, którego ogniwem była m.in. LDKS³⁶.

---

36 *Ibidem*, sygn. 2, k. 50-51, 61; sygn. 802, nr rep. 89.

Tab. 2. Wykaz spraw dotyczących wykroczeń handlowych wszczętych przez LDKS w okresie od 1 stycznia do 12 czerwca 1947 r., tj. w okresie bezpośrednio poprzedzającym tzw. „bitwę o handel”

Miesiąc	Liczba spraw (wykroczeń)				
	przestępstw spekulacyjnych ^a	pobierania nadmiernych cen ^b	braku: cen na towarach, cenników, rachunków zakupu towarów handlowych, oznaczenia wagi na pieczywie oraz magazynowania towarów handlowych, itp.	odmowy sprzedaży, ukrywania i magazynowania towarów	ogółem
Styczeń	6	9	12	-	27
Luty	22	6	13	-	41
Marzec	43	16	5	-	64
Kwiecień	67	19	-	-	86
Maj	57	43	-	1	101
Czerwiec	32	6	6	2	46
Razem:	227	99	36	3	365

Uwaga: ^a Mianem przestępstw spekulacyjnych określano m.in. takie zachowania jak nielegalny handel artykułami spożywczymi, przemysłowymi i leczniczymi, a nawet samo posiadanie surowców i urządzeń do ich produkcji oraz nielegalny wyrób artykułów spożywczych i przemysłowych bez wymaganego zezwolenia, a także nienależyte wywiązywanie się z umów kontraktowych zawartych z instytucjami państwowymi, jak również produkcję towarów handlowych niezgodną ze standardami ustalonymi przez państwo – też uchylanie się od zakupu zboża na Fundusz Apropowizacyjny, itp., APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 802, nr rep. 1-588. ^b Tj. cen wyższych od ustalonych przez Komisje Cennikowe, APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 51. ^c Tylko za okres 1–12 VI 1947 r. Źródło: APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 802, nr rep. 1-670

W okresie od 1 stycznia do 12 czerwca 1947 r., tj. do czasu wejścia w życie ustawy o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym³⁷ na 670 spraw, jakie wpłynęły do LDKS – 365 (54,48%) odnosiło się do przestępstw spekulacyjnych. W tej grupie było 138 (20,60%) spraw, które bezpośrednio dotyczyły zwalczania drożyzny, tj.: pobierania nadmiernych cen, nieujawnienia cen, braku cenników ustalonych przez Komisje Cennikowe i rachunków zakupu towarów handlowych, odmowy sprzedaży artykułów, ukrywania i gromadzenia towarów³⁸.

³⁷ „DzURP” 1947, nr 43, poz. 218.

³⁸ APL, DKS-L, sygn. 802, nr rep. 1-670.

Tab. 3. Sposób załatwienia spraw wszczętych przez LDKS w okresie od 1 stycznia do 12 czerwca 1947 r.

Wyszczególnienie	Kategorie spraw				
	sprawy dotyczące przestępstw spekulacyjnych	sprawy dotyczące pobierania nadmiernych cen ^a	sprawy dotyczące braku: cen na towarach, cenników, rachunków zakupu towarów handlowych, oznaczenia wagi na pieczywie oraz magazynowania towarów handlowych	sprawy dotyczące odmowy sprzedaży, ukrywania i magazynowania towarów	ogółem
Ogólna liczba spraw prowadzonych przez delegaturę, w tym:	227	99	36	3	365
a/ liczba spraw załatwionych przez delegaturę we własnym zakresie, przez:	186	19	11	3	219
a.1. umorzenie postępowania;	89	11	6	2	108
a.2. wystąpienie z wnioskiem do KS o umieszczenie sprawy w opp	36	2	5	-	43
a.3. ukaranie grzywną	-	3	-	-	3
a.4. wniesienie aktów oskarżenia do sądów okręgowych i grodzkich	61	3	-	1	65
b/ przekazanych innym instytucjom do dalszego urzędowania, w tym:	41	80	25	-	146
b.1. prokuraturom	16	-	1	-	17
b.2. starostwom powiatowym i grodzkim	3	33	24	-	60
b.3. Urzędem Akcyz i Monopoli	13	47	-	-	60
b.4. Milicji Obywatelskiej	7	-	-	-	7
b.5. Inspektoratom Ochrony Skarbowej	2	-	-	-	2

Uwaga: ^a Tj. cen wyższych od ustalonych przez Komisje Cennikowe, APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 51, s. 3-4. Źródło: APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 802, nr rep. 1-670.

Analiza toku spraw pokazuje, iż na etapie preorientacji, tj. w pierwszej połowie 1947 r. – delegatura we własnym zakresie załatwiła 60% spraw, wszczętych w ramach akcji walki ze spekulacją i drożyzną. Jednak większość spraw dotyczących: pobierania nadmiernych cen; nieujawniania cen; braku cenników ustalanych przez Komisje Cennikowe i rachunków zakupu towarów handlowych; odmowy sprzedaży; ukrywanie i gromadzenie towarów – delegatura przekazała do załatwienia innym władzom (76,09%)³⁹. Walkę ze spekulacją do 12 czerwca 1947 r. prowadzono na podstawie przepisów dekretu – z 25 października 1944 r. – o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej⁴⁰. Ten układ diametralnie zmienił się z dniem 13 czerwca 1947 r., tj. po wejściu w życie ustawy antydrożyznianej z 2 czerwca 1947 r.⁴¹ Od tego czasu, większość tego rodzaju spraw LDKS załatwiała we własnym zakresie, przede wszystkim przez nakładanie na handlowców bardzo wysokich grzywnien i stosowanie wobec nich innych kar dodatkowych – niezwykle dolegliwych, m.in. takich jak przepadek mienia czy zamknięcie przedsiębiorstwa. W czasie „bitwy o handel” LDKS zwalczała nadużycia i spekulację także w sektorze uspołecznionym. Jednak skala tego rodzaju działań była niewielka, a akcje kontrolne o charakterze symbolicznym podejmowane w placówkach spółdzielczych i państwowych miały na celu zmylenie społeczeństwa, co do rzeczywistych zamiarów ówczesnego reżimu. Osoby, będące pracownikami placówek uspołecznionych, którym udowodniono przestępstwo spekulacji lub nadużycia gospodarcze mogły liczyć na łagodniejsze traktowanie. Wobec nich stosowano środki zapobiegawcze o małej dolegliwości, takie jak np. dozór MO. Nawet skazani na umieszczenie w obozie pracy przymusowej, mogli liczyć na odroczenie wykonania tej kary. Na ogół jednak postępowania w sprawach przeciwko pracownikom firm uspołecznionych delegatura umarzała. Na takie traktowanie nie mogły liczyć osoby z prywatnego sektora handlowego, oskarżone o spekulację. Im za podobne przewinienia groziło zesłanie do obozu pracy przymusowej lub wysokie grzywny, wymuszające samolikwidację prowadzonych przez nich placówek handlowych. Lubelska DKS prowadziła walkę ze spekulacją współpracując przede wszystkim z MO, UBP, BOS oraz kontrolerami z Oddziału Kontroli Zarządu Miejskiego w Lublinie. Udział w akcjach kontrolnych sklepów tzw. czynnika społecznego był niewielki⁴².

Jednokierunkowe nastawienie delegatury na represjonowanie przedstawicieli prywatnego sektora gospodarczego było działaniem godnym napiętnowania, zwłaszcza w obliczu nieodpowiedzialnej gospodarki artykułami pierwszej potrzeby prowadzonej przez instytucje państwowe i spółdzielcze. Analiza dokumentacji dotyczącej działalności LDKS pokazuje, iż w okresie nieuzasadnionego

39 *Ibidem*, sygn. 802, nr rep. 1-670.

40 Dekret z 25 X 1944 r. o zwalczaniu spekulacji wojennej, „DzURP” 1944, nr 9, poz. 49.

41 Przepisy karne tej ustawy niezwykle represyjne w drodze wykładni rozszerzającej (nadinterpretacji) rozciągnięto na czyny w niej nieokreślone – niebędące przestępstwami, takie jak: „potajemny ubój” zwierząt gospodarskich, nielegalny przemiał zbóż, nielegalny obrót zbożem i produktami przemiału, nielegalny handel wódką, pobieranie wyższych cen przez dorozkarzy, sprzedaż mięsa i wódki w dni zakazane. Zob. P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna...*, s. 124-125. W ten sposób niektóre bezprawne zachowania dotychczas określane mianem wykroczeń urosły do rangi przestępstw zagrożonych wysokimi karami, tj. karą więzienia do lat 5 i grzywną do 5 mln złotych, „DzURP” 1947, nr 43, poz. 218, art. 14.

42 APL, DKS-L, sygn. 1, k. 87, 144, 121; sygn. 2, k. 50, 235-236; sygn. 802, nr rep. 611, 648-652.

represjonowania prywatnych przedsiębiorców za pobieranie rzekomo nadmiernych cen⁴³ za artykuły pierwszej potrzeby – w uspołecznionych przedsiębiorstwach handlowych funkcjonujących pod nadzorem władz komunistycznych, wskutek niedbalstwa i niewłaściwej gospodarki artykułami spożywczymi – dochodziło do bezmyślnego marnotrawstwa produktów żywnościowych otrzymanych m.in. w ramach pomocy humanitarnej z UNRRA. Tylko podczas jednej kontroli w magazynach Lubelskiej Spółdzielni Spożywców (LSS) „Społem” w Lublinie wykryto ok. 800 kg śliwek suszonych i ok. 6 ton sardynek, nienadających się do spożycia wskutek zepsucia. Sytuacja ta miała miejsce w czasie, kiedy na rynku lubelskim brakowało żywności, a za ten stan rzeczy obwiniano bezpodstawnie przede wszystkim prywatnych przedsiębiorców i indywidualnych rolników. Nie był to odosobniony przypadek marnotrawienia żywności przez nieudolny uspołeczniony aparat zajmujący się wówczas dystrybucją artykułów spożywczych. 28 kwietnia 1947 r. pracownik delegatury Henryk Wysocki podczas kontroli starostwa w Zamościu – stwierdził, iż w miejscowych magazynach LSS „Społem” znajdowało się 80 q cebuli „wolnorynkowej”, nienadającej się już do spożycia z powodu „wyróżnienia w workach”. Straty spowodowane planowym obrotem towarami spożywczymi, nadzorowanym przez nieudolne władze państwowe tylko w tym przypadku zostały oszacowane na sumę ok. 300 000 zł. Ponadto kontroler LDKS odkrył w magazynach teje spółdzielni zepsute konserwy w ilości około 4 t! Konserwy nie nadawały się do spożycia z powodu tzw. bombażu. Do marnotrawstwa tych artykułów spożywczych najprawdopodobniej doszło w wyniku nieudolnej gospodarki planowo-rozdzielczej, nadzorowanej przez reżim komunistyczny. Dowodem potwierdzającym słuszność tej tezy, jest kolejny przykład świadomego zmarnotrawienia artykułów spożywczych pierwszej potrzeby przez ówczesne władze komunistyczne. Otóż w tej spółdzielni również przetrzymywano do dyspozycji władz państwowych wydzieloną partię słoniny w ilości 200 kg – zgodnie z ogólnym zarządzeniem – przeznaczoną dla ewentualnych powodzian. Z braku powodzian w województwie lubelskim, bezmyślnie przechowywana w lodzie słonina, wskutek upływu czasu zaczęła się psuć. Nikt jednak z władz lubelskich nie mógł podjąć decyzji o zmianie przeznaczenia tego towaru i skierowaniu go do sprzedaży w sklepach lubelskich, ponieważ zgodnie z ogólną dyrektywą decyzję o sposobie zagospodarowania tej słoniny mogła podjąć tylko „Warszawa”, która jako jedyna była uprawniona do dysponowania darami przeznaczonymi dla powodzian. Fakty te są bulwersujące, chociażby dlatego, iż w czasie kiedy przedmiotowa żywność była bezmyślnie marnotrawiona z powodu nieodpowiedzialnej polityki władz komunistycznych zajmujących się ogólnokrajową dystrybucją towarów spożywczych, w Lublinie i okolicach brakowało słoniny, która w okresie powojennym była towarem deficytowym. Wolnorynkowa cena słoniny w tym okresie była bardzo wysoka i kształtowała się w granicach od 260 do 320 zł za 1 kg. Dla porównania: cena mięsa wołowego w analogicznym czasie wynosiła ok. 120-180 zł za 1 kg, a mięsa wieprzowego ok. 170-250 zł za 1 kg. W czasie, gdy komuniści bezmyślnie, bezkarnie marnotrawili artykuły spożywcze pierwszej potrzeby, LDKS ścięła i karała prywatnych kupców za najmniejsze naruszenia zasad obrotu tym reglamentowanym

43 Urzędowe ceny kształtowały się na poziomie poniżej kosztów produkcji czy zakupu.

towarem. I to karała szczególnie ostro, wysokimi karami grzywny i obozem pracy, gdyż słonina była jednym z dwóch towarów deficytowych – obok żarówek – najbardziej poszukiwanych na rynku lubelskim w latach 1946–1947.

Zgodnie z ówczesną polityką karną periodycznie ustalaną przez kierownictwo LDKS z władzami sądowymi i prokuratorskimi województwa lubelskiego, wprowadzono odmienne kryteria odpowiedzialności za naruszenia tego samego prawa przez różne podmioty. Inne dla urzędników państwowych – łagodne, bez znaczących dolegliwości, co najwyżej nieudolny pracownik był przenoszony na inne stanowisko, niekiedy nawet bardziej lukratywne i inne dla prywatnych przedsiębiorców, wobec których za najmniejsze przewinienia stosowano szczególnie ostre kary – w postaci wysokich grzywn i skierowań do obozu pracy oraz konfiskaty mienia. Urzędnik państwowy, który na skutek zaniedbań doprowadził do zniszczenia wielu produktów rolnych „na skutek spóźnionego zainteresowania się nimi”, uprzednio przemocą wydartych w ramach akcji egzekucji świadczeń rzeczowych zubożałym chłopom, był traktowany oficjalnie, jako „pracownik zdolny”. Co najwyżej w ramach „kary” groziło mu przeniesienie na inne stanowisko, na ogół nie gorsze od poprzedniego, jeśli był osobą o „właściwym obliczu klasowym”⁴⁴.

Po wejściu w życie ustawy – z 2 czerwca 1947 r. – o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym⁴⁵, co nastąpiło w dniu 13 czerwca 1947 r. akcja walki z prywatnym sektorem handlowym nabrała innego charakteru nie tylko na Lubelszczyźnie, ale również na terenie całego kraju⁴⁶. Była bardziej systematyczna i masowa. Nastąpił drugi etap lubelskiej „bitwy o handel”, prowadzonej w oparciu o zorganizowane formacje kontrolerów społecznych skupionych w powiatowych i miejskich Społecznych Komisjach Kontroli Cen (SKKC), kierowanych przez inspektorów LDKS. SKKC zostały powołane do życia na mocy rozporządzenia z 13 czerwca 1947 r. w sprawie powołania i organizacji społecznych komisji kontroli cen⁴⁷. Były swoistymi falangami delegatur Komisji Specjalnej. Zajmowały się zwalczaniem nawet błahych niedociągnięć w obrocie handlowym i to z całą surowością. Powoływane przez nie lotne grupy kontrolne – trójki, kontrolowały działalność handlowców na terenie swego działania, przede wszystkim tych, z sektora prywatnego. W wypadku stwierdzenia naruszenia przepisów ustawy o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym był spisywany protokół karny. Na podstawie takich protokołów były sporządzane wnioski o ukaranie, które przesyłano do miejscowej delegatury Komisji Specjalnej, a ta wymierzała w trybie przyśpieszonym „socjalistyczną sprawiedliwość”.

Lubelska DKS już w czerwcu 1947 r. wyszkoliła 956 kontrolerów społecznych, którzy mieli czynnie wspomagać delegaturę w akcjach kontrolnych organizowanych na terenie całego województwa lubelskiego, mających na celu eliminowanie

44 APL, DKS-L, sygn. 1, k. 87; sygn. 2, k. 26, 45, 235-236, bp., Wykaz cen wolnorynkowych obowiązujących w powiatach województwa lubelskiego z 9 VIII 1947 r.; sygn. 520, k. 71.

45 „DzURP” 1947, nr 43, poz. 218.

46 Przykładem rok 1947, gdy na terenie działania poznańskiej DKS „bitwa o handel” została nasiloną do granic możliwości delegatury. Zob. B. Więclawski, *op. cit.*, s. 201.

47 Rozporządzenie Rady Państwa z 13 VI 1947 r. w sprawie powołania i organizacji społecznych komisji kontroli cen, „DzURP” 1947, nr 44, poz. 228, § 1.

elementu spekulacyjnego⁴⁸. Kursy dla kontrolerów społecznych były organizowane także na terenie całego kraju. W województwie olsztyńskim rozpoczęto je jeszcze przed uchwaleniem ustawy z 2 czerwca 1947 r., ale były i takie delegatury, które zwlekały z organizacją szkoleń dla kontrolerów społecznych do lipca 1947 r. Delegaturą, która przodowała w akcji szkolenia kontrolerów społecznych na potrzeby przyszłych SKKC – była DKS w Warszawie. Na dzień 1 czerwca 1947 r. wyszkoliła ponad 500 kontrolerów. Na kolejnych miejscach znalazły się: wrocławska DKS, która przeszkoliła – 200 osób oraz DKS w Katowicach – przygotowując 150 kandydatów na kontrolerów społecznych SKKC. Dobierając kandydatów na kontrolerów zwracano szczególną uwagę na ich właściwe uświadomienie i wyrobienie obywatelskie⁴⁹. Zgodnie z wytycznymi CKS, do tego rodzaju „roboty” mieli trafiać wyłącznie ludzie „o znanej wartości społecznej i pochodzeniu klasowym”⁵⁰, a więc przede wszystkim członkowie PPR. W praktyce najwięcej kandydatów do pracy w lotnych grupach kontrolnych SKKC zgłaszały związki zawodowe, PPR, Polska Partia Socjalistyczna (PPS) oraz Stronnictwo Ludowe (SL). W mniejszej ilości Stronnictwo Demokratyczne (SD), Stronnictwo Pracy (SP), Związek Samopomocy Chłopskiej (ZSCh) oraz Liga Kobiet. Tak było na terenie działania olsztyńskiej DKS⁵¹.

SKKC na Lubelszczyźnie – podobnie jak w innych regionach kraju⁵² – zostały zorganizowane na przełomie czerwca i lipca 1947 r. po utworzeniu we wszystkich powiatach województwa lubelskiego terenowych inspektoratów KS (TIKS)⁵³. Inspektorzy terenowi Komisji Specjalnej funkcjonujący na terenie działania LDKS, chociaż oficjalnie byli tylko sekretarzami SKKC, to w praktyce kierowali pracą SKKC – podobnie jak i w innych regionach kraju⁵⁴ – utrzymując ścisły kontakt ze wszystkimi instytucjami kontroli społecznej funkcjonującymi na terenie ich urzędowania⁵⁵. Na Lubelszczyźnie podstawowym substratem SKKC byli członkowie PPR (od 1948 r. – PZPR). W składzie niektórych lubelskich SKKC znajdowały się także osoby z SD, SL i związków zawodowych, ale były to przypadki incydentalne⁵⁶. W skali kraju struktura SKKC była odmienna. Dominowali w niej przedstawiciele związków zawodowych, Ligi Kobiet, ZSCh, Zrzeszenia Samorządu Gospodarczego, władz lokalnych i innych organizacji społecznych⁵⁷.

Na mocy przepisów wspomnianej ustawy z 2 czerwca 1947 r. LDKS – podobnie jak i inne delegatury Komisji Specjalnej i BWKS – uzyskała uprawnienia orzecznicze⁵⁸. Mogła więc samodzielnie wymierzać kary grzywny handlowcom, którzy według niej naruszyli obowiązujące prawo. Służyło jej także prawo do stosowania kar

48 APL, DKS-L, sygn. 2, k. 61.

49 R. Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 129, 138-139.

50 APL, DKS-L, sygn. 4, k. 167-168.

51 R. Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 145.

52 Na Warmii i Mazurach pierwszy zjazd przedstawicieli Społecznych Komisji Kontroli Cen (dalej: SKKC), TIKS oraz komitetów do walki z drożyzną odbył się 8 lipca 1947 r. Zob. *ibidem*, s. 129.

53 APL, DKS-L, sygn. 2, k. 235-236.

54 R. Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 134.

55 APL, Najwyższa Izba Kontroli – Delegatura w Lublinie (1949–1950) (dalej: DNIK-L), sygn. 47, k. 101.

56 APL, DKS-L, sygn. 4, k. 48, 51, 54, 61, 84.

57 R. Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 137.

58 „DzURP” 1947, nr 43, poz. 218, art. 17.

dotychczasowych oraz do zarządzania wykonania wszelkich kar orzeczonych przez jej „komplety” i innych jednostek Komisji Specjalnej. DKS w latach 1947–1950 były organami doraźnej represji, porównywalnymi – jeśli chodzi o zakres uprawnień – do tych z czasów Rosji bolszewickiej (np. do Czeka) albo do tych z okresu średniowiecza, tj. z czasów inkwizycji. Delegatura korzystała z tych uprawnień na szeroką skalę. Sprawcy przestępstw związanych z obrotem handlowym byli karani w tempie ekspresowym. Niejednokrotnie w dniu ujęcia lub następnego dnia po zatrzymaniu. W latach 1947–1948 walka z prywatną przedsiębiorczością osiągnęła apogeum, do tego stopnia, że handlowcy, ciągle nękani przez LDKS – sami zaczęli likwidować prowadzoną przez siebie działalność gospodarczą⁵⁹.

O skali prześladowania i represjonowania prywatnych handlowców na Ziemi Lubelskiej w latach 1947–1954 dobitnie świadczą dane przedstawione w poniższej tabeli i innych, zamieszczonych w tej pracy.

Tab. 4. Akcje kontrolne przeprowadzone przez SKKC na Lubelszczyźnie w punktach sprzedaży i przedsiębiorstwach w latach 1947–1950.

Rok	Liczba akcji kontrolnych	Liczba osób	Liczba skontrolowanych punktów <i>sprzedaży i przedsiębiorstw</i>			Liczba sporządzonych protokołów <i>karnych</i>		
			ogółem	w tym należących do:		ogółem	w tym w stosunku do <i>prywatności:</i>	
				sektora prywatnego	sektora uspołecznionego		sektora prywatnego	sektora uspołecznionego
1947 ^a	781	3367	16485	15 474	1011	3929	3636	293
1948	1396	6643	28390	26 077	2313	5892	5380	512
1949	1236	5757	17704	14 689	3015	3611	3279	332
1950 ^b	1208	4499	8521	5800	2721	2141	1644	497
Razem	4621	20 266	71100	62 040	9060	15 573	13 939	1634

Uwaga: ^a Dane dot. okresu: 13 VI–31 XII 1947 r. ^b Dane dot. okresu: 1–IX 1950 r. Źródło: APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 2, k. 194; sygn. 9, k. nn. – statystyczne sprawozdania miesięczne (dalej: SSM) dot. walki ze spekulacją za rok 1948; sygn. 10, k. 119–122, 124–127; 130–133 – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1949; sygn. 12, k. nn. – SSM dot. SKKC za okres 1–IX 1950 r., k. 3, 5–7, 10, 12, 14, 16, 18, 19; Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), zespół archiwalny nr 170 – *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Warszawie (1945–1955, 1956–1962)* – (ZA-170 CKS-W), sygn. 50, k. 6.

W latach 1947–1950 LDKS prowadziła zmasowane akcje prześladowcze skierowane przeciwko ludziom przedsiębiorczym, podczas których zatrzymywano ich, a następnie osadzano w aresztach. Tylko w okresie od 1948 r. do połowy 1950 r. do aresztów trafiły ok. 664 osoby podejrzane w szczególności o nieprawidłowości w handlu, co stanowiło ok. 72,1 % ogółu zatrzymanych w tym czasie na pod-

⁵⁹ APL, DKS-L, sygn. 2-3; sygn. 4, k. 66, 67; sygn. 813, nr poz. rep. 1932, 1933, 1935, 1936, 2035; sygn. 814, nr poz. rep. 738.

stawie postanowień o tymczasowym aresztowaniu, wydanych przez delegaturę⁶⁰. W latach 1947–1950 lubelska DKS oraz działające pod jej nadzorem Społeczne Komisje Kontroli Cen, przeprowadziły 4621 akcji kontrolnych. Zaangażowano do nich 20 266 osób. Skontrolowano 71 100 punktów sprzedaży i przedsiębiorstw. W większości były to firmy prywatne (87,26%). Podczas lustracji sporządzono 15 573 protokołów karnych. Dotyczyły one przede wszystkim przedstawicieli prywatnego sektora gospodarczego (89,51%)⁶¹.

W skali kraju tylko w pierwszym roku swej działalności, tj. w 1947 r. – SKKC skontrolowały 359 tys. placówek handlowych. Przede wszystkim były to punkty sprzedaży należące do sektora kupieckiego. Sporządzono ponad 69 tys. protokołów karnych, na podstawie których wymierzono grzywny w wysokości 800 mln zł oraz skierowano do obozu pracy przymusowej 788 osób⁶². Łącznie w latach 1946–1949 na mocy postanowień Komisji Specjalnej zostało umieszczonych w obozach pracy przymusowej (opp) co najmniej 2467 tzw. spekulantów-handlowców, co stanowi 12,3% ogółu skazanych w tym okresie na karę obozu pracy. Kupcy także stanowili pokaźną grupę – w liczbie 2433 osób skazanych w latach 1948–1949 na opp za nielegalny ubój zwierząt rzeźnych i handel mięsem pochodzącym z niego, tj. 12,13% ogółu skazanych na obóz pracy. Pozwala to na sformułowanie zasadnego wniosku, że to prywatni przedsiębiorcy w latach 1946–1949 najczęściej trafiali do opp Komisji Specjalnej, gdyż w zasadzie stanowili ok. 24,44% ogółu skazanych na obóz pracy. W latach 1947–1949 Komisja Specjalna karą obozu pracy ukarała 2211 spekulantów, z tego: 924 w wymiarze nieprzekraczającym 3 miesięcy (41,79%); 705 – w wymiarze od 3 do 6 miesięcy (31,89%); 415 – w wymiarze od 6 do 12 miesięcy (18,77%); 104 w wymiarze od 12 do 18 miesięcy (4,7%); 63 w wymiarze od 18 do 24 miesięcy (2,85%). Natomiast w latach 1948–1949 za nielegalny ubój i handel mięsem pochodzącym z niego – zesłała do opp 2433 osoby, z tego: 714 na okres poniżej 3 miesięcy (29,35%); 882 na okres od 3 do 6 miesięcy (36,25%); 684 na okres od 6 do 12 miesięcy (28,11%); 120 na okres od 12 do 18 miesięcy (4,93%); 33 na okres od 18 do 24 miesięcy (1,36%)⁶³.

Społeczne Komisje Kontroli Cen były umiejscowione przy powiatowych i miejskich radach narodowych (PRN i MRN). Na terenie Lubelszczyzny w okresie „bitwy o handel” początkowo funkcjonowało 15 powiatowych i 2 miejskie takie placówki – w Lublinie i Siedlcach. Po 1 stycznia 1949 r. – po reformie administracyjnej, w wyniku której powiat siedlecki został wyłączony z województwa lubelskiego

---

60 B. Sekściński, *Srodki przymusu stosowane przez Delegaturę Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Lublinie (1946–1954)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2006, t. VII, s. 207.

61 APl., DKS-I, sygn. 2, k. 194; sygn. 9, bp., Statystyczne sprawozdania miesięczne (dalej: SSM) dot. walki ze spekulacją za rok 1948; sygn. 10, k. 119–122, 124–127; 130–133, SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1949; sygn. 12, bp., SSM dot. działalności SKKC za okres I–IX 1950 r., k. 3, 5–7, 10, 12, 14, 16, 18, 19; Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Warszawie (1945–1955, 1956–1962) (dalej: CKS-W), sygn. 50, k. 6.

62 J. Kaliński, *op. cit.*, s. 101–102. Odmienne dane podaje R. Tomkiewicz – otóż wg ustaleń tego Autora w okresie od lipca do grudnia 1947 r. skontrolowano 213 353 punkty handlowe przy udziale 77 010 osób i sporządzono 45 318 protokołów karnych, z tego 41 101 dotyczyło sklepów prywatnych (90,69%), a tylko 4217 uspołecznionych, tj. spółdzielczych i państwowych (9,31%). Zob. Idem, *op. cit.*, s. 170.

63 D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, 1945–1954. Wybór dokumentów*, Warszawa 1995, s. 104–105.

i włączony do województwa warszawskiego – takich placówek pozostało 14 przy PRN i 1 przy MRN w Lublinie. SKKC kierowane przez powiatowych i miejskich inspektorów Komisji Specjalnej funkcjonujących na terenie Lubelszczyzny zajmowały się przede wszystkim wykrywaniem przestępstw związanych z obrotem handlowym. Po przeprowadzeniu wstępnych śledztw akta spraw, przekazywały do dalszego „urzędowania” DKS w Lublinie⁶⁴. Dla porównania, w ówczesnym województwie pomorskim na terenie działania bydgoskiej DKS funkcjonowały 23 SKKC – powiatowe i miejskie. Dla każdego powiatu i wydzielonego miasta była ustalona minimalna ilość kontrolerów społecznych SKKC – i tak dla Bydgoszczy wynosiła ona – 500 osób, dla Torunia – 300 osób, dla Grudziądza, Inowrocławia i Włocławka – 250 osób, a dla powiatów – 150 osób⁶⁵. W Warszawie i województwie warszawskim powstało także w tym czasie kilkaset punktów SKKC⁶⁶. W całym kraju do połowy 1948 r. powołano 300 SKKC. Liczba ich członków przekroczyła 2 tys.⁶⁷ Nastawienie SKKC do walki z prywatną przedsiębiorczością było różne w poszczególnych regionach kraju. Np. kontrolerzy społeczni ze SKKC w Poznaniu podobnie jak i z Zielonej Góry „akceptowali postawy” obywateli sprzeciwiających się ich kontrolom, zarówno bierne jak i czynne. Poznańska DKS była przeciwna takiemu „nastawieniu Społecznych Komisji Kontroli Cen”. Z kolei SKKC funkcjonujące w pozostałych regionach kraju, np. na Pomorzu, Dolnym Śląsku, Warmii i Mazurach – w swym działaniu były bardziej surowe i rygorystyczne niż same delegatury Komisji Specjalnej, którym podlegały.

„Bitwa o handel” doprowadziła do nadmiernego wzrostu biurokracji oraz korupcji. Członkowie SKKC oraz kontrolerzy społeczni powołani do wykrywania przestępstw spekulacyjnych sami dopuszczali się zachowań bezprawnych. Postępowali nieuczciwie – nadużywali władzy, brali łapówki. Tylko w drugiej połowie 1947 r. za tego rodzaju nadużycia skazano na karę obozu pracy 32 osoby ze SKKC oraz zwolniono 11 kontrolerów społecznych m.in. za niedozwolone kontakty z kupiectwem. Powyżej przytoczone dane nie odzwierciedlają skali przestępczości w szeregach SKKC, ponieważ nie wszyscy kontrolerzy i członkowie SKKC trafiali „za kratki” za nadużycia popełnione w związku z urzędowaniem. Trafiły tam tylko osoby o tzw. obcym obliczu klasowym, natomiast te o właściwym obliczu klasowym były, na ogół, przenoszone na inne stanowiska, niekiedy nawet bardziej lukratywne. Kontrolerzy SKKC prowadzili bezwzględnie – nieuzasadnioną – walkę z właścicielami prywatnych sklepów. Niejednokrotnie przekraczali swoje kompetencje, bezmyślnie zamykając sklepy, co powodowało „lawinowy” wzrost niechęci społeczeństwa do pracy Komisji. Podczas akcji kontrolnych zachowywali się prowokacyjnie i dopuszczali się szykan wobec prywatnych właścicieli sklepów. Swym zachowaniem jawnie dawali do zrozumienia, że bez względu na fakt, czy nadużycie zostało popełnione czy nie, oni i tak „znajdą” jakiegokolwiek wykroczenie, by ukarać właściciela sklepu⁶⁸. Dowodzi to, że metody postępowania kontrolerów

64 APL, DKS-L, sygn. 2, k. 235-236; sygn. 4, k. 2; sygn. 5, bp., Protokół z odprawy inspektorów powiatowych LDKS z 2 marca 1950 r.

65 A. Zaćmiński, *op. cit.*, s. 351.

66 W. Domagalski, *op. cit.*, s. 113.

67 J. Kaliński, *op. cit.*, s. 101, przypis 17.

68 B. Więclawski, *op. cit.*, s. 201; A. Zaćmiński, *op. cit.*, s. 351-352; A. Pasek, *op. cit.*, s. 320; R. Tomkiewicz,

społecznych funkcjonujących pod nadzorem pracowników Komisji Specjalnej i według ich wskazań były oparte na wzorcach stalinowskich. Funkcjonariusze pierwowzoru Komisji Specjalnej – bolszewickiej WCzK, która z czasem ewoluowała w NKWD, też działali według zasady: *dajcie człowieka, statiejku najdiom*⁶⁹.

Tab. 5. Zestawienie protokołów karnych sporządzonych przez SKKC na Lubelszczyźnie w latach 1947–1950 wg rodzajów przestępstw.

Rok	Liczba akcji kontrolnych	Liczba osób biorących udział w akcjach	Liczba sporządzonych protokołów karnych				
			ogółem	w tym dotyczących przestępstw takich jak:			
				pobieranie nadmiernych cen za artykuły spożywcze i przemysłowe oraz usługi	odmowa sprzedaży i ukrywanie towarów	brak cenników, brak cen na towarach, brak rachunków zakupu, odmowa wydania rachunku	innych, w tym m.in. takich jak: handel łańcuszkowy, tajny ubój, nielegalny handel miedzią
1947 ^a	781	3367	3929	1067	58	2167	637
1948	1396	6643	5892	2122	318	2170	1282
1949	1236	5757	3611	1391	194	628	1398
1950 ^b	1208	4499	2141	456	182	312	1191
Razem	4621	20 266	15 573	5036	752	5277	4508

Uwaga: ^a Dane dot. okresu: 13 VI–31 XII 1947 r. ^b Dane dot. okresu: I–IX 1950 r. Źródło: APL, ZA-771 DKS-I, sygn. 2, k. 194; sygn. 9, k. nn. – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1948; sygn. 10, k. 119-122, 124-127; 130-133 – SSM dot. walki ze spekulacją za rok 1949; sygn. 12, k. nn. – SSM za okres I–IX 1950 r., k. 3, 5-7, 10, 12, 14, 16, 18, 19; AAN, ZA-170 CKS-W, sygn. 50, k. 6.

Lubelska DKS w okresie wzmożonej „bitwy o handel” represje karne stosowała przede wszystkim wobec prywatnych przedsiębiorców i ich pracowników. Tylko w 1947 r. pociągnęła do odpowiedzialności karnej 2259 właścicieli sklepów prywatnych oraz 82 ich pracowników, co stanowiło 93,45% ogółu handlowców ukaranych w tym okresie (2505)⁷⁰. Najczęściej kontrolowano prywatne sklepy oraz prywatne punkty usługowe – lokale gastronomiczne, zakłady krawieckie, fotograficzne, fryzjerskie, a nawet dorożkarzy. Zdecydowanie mniejszą ofensywność przejawiano w stosunku do placówek spółdzielczych, a państwowe lustrowano wyjątkowo, a niekiedy w ogóle, nawet w skali miesiąca. Podobne zasady represyjne stosowano w innych delegaturach. W bydgoskiej DKS, w skali miesiąca odsetek skontrolowanych placówek spółdzielczych sięgał zaledwie 11,53-12,12% ogółu

op. cit., s. 139-140, 174; P. Osęka, *Spekulancie, nie chowaj twarzy!*, „Gazeta Wyborcza” 2005, nr 281, s. 27.

69 K. Zamorski, S. Starzewski, *Sprawiedliwość sowiecka*, Warszawa 1994, s. 39; (ros.): „дайте человека, статейку найдём” (dajcie człowieka, a „paragraf” [kk] na niego znajdziemy).

70 APL, DKS-I, sygn. 2, k. 15-17, 32, 194.

punktów poddanych lustracji, a państwowych tylko 0,58-0,79%. Analiza orzeczeń karnych wydanych w 1947 r. przez organy Komisji Specjalnej dobitnie pokazuje, że najczęściej one dotyczyły właścicieli prywatnych sklepów lub sprzedawców przez nich zatrudnianych⁷¹.

W czasie „bitwy o handel” akcje kontrolne wykierowane przeciwko prywatnym przedsiębiorcom prowadziły wszystkie delegatury Komisji Specjalnej, najczęściej za pośrednictwem SKKC. Krakowska DKS tylko w 1948 r. sporządziła 5273 protokołów karnych. Walka z prywatnym handlem po 13 czerwca 1947 r. została uintensywniona również na terenie działania dolnośląskiej DKS. Podjęte przez nią akcje masowe i represyjne wobec przedstawicieli prywatnego sektora gospodarczego dały „dodatnie” wyniki. Z kolei szczecińska DKS w latach 1947–1949 zorganizowała ponad 3966 akcji kontrolnych. Uczestniczyło w nich ponad 18 440 osób. Skontrolowano ponad 41 845 punktów sprzedaży i przedsiębiorstw usługowych, w tym ponad 35 372 prywatnych (84,53%), a tylko ok. 6473 uspołecznionych (15,47%). W ogólnej liczbie skontrolowanych punktów było ponad 28 641 z branży spożywczej, ponad 6473 z branży przemysłowej oraz ponad 5832 z innych branż. W czasie lustracji sporządzono ponad 6527 protokołów karnych, w tym aż ponad 5448 z nich dotyczyło prywatnego sektora gospodarczego (83,47%), a tylko 1079 sektora uspołecznionego (16,53%). Bydgoska DKS tylko w okresie od 2 czerwca do 31 grudnia 1947 r. skontrolowała 14 936 punktów sprzedaży. Do akcji kontrolnych zaangażowała 7674 osoby. W swych repertoriach zarejestrowała wpływ 3713 spraw „spekulacyjnych”. W stosunku do 28 sprawców wystąpiła z wnioskiem do CKS, o skierowanie ich do obozu pracy, a dodatkowo dla 9 z nich zapostulowała wymierzenie kar grzywny. We własnym zakresie ukarała karami grzywny 1426 osób – na sumę 15 993 000 zł. Wobec 12 skazanych, którzy nie uiszcili orzeczonych kar finansowych wystąpiła z wnioskami do CKS, o skierowanie ich do obozu pracy w ramach kary zastępczej. Ostrze represji BDKS było wykierowane przede wszystkim w prywatnych przedsiębiorców. Jednoznacznie wynika to z danych statystycznych za miesiące lipiec i listopad 1947 r. W lipcu 1947 r. delegatura ta przeprowadziła 101 akcji kontrolnych, w których udział wzięło 1040 osób. W ramach tych lustracji skontrolowano 1717 punktów sprzedaży, w tym: 1509 prywatnych (87,89%), a tylko 208 uspołecznionych (12,11%). Sporządzono łącznie 798 protokołów karnych, z czego 704 dotyczyło sklepów prywatnych (88,22%), a tylko 94 uspołecznionych (11,78%). Do odpowiedzialności karnej pociągnięto 409 osób, w tym: 382 z sektora prywatnego (93,4%), a tylko 27 z sektora uspołecznionego (6,6%) – w tym w stosunku do 6 BDKS wystąpiła do CKS w Warszawie z wnioskiem o skierowanie ich do obozu pracy, przy tym zapostulowała, aby zarazem dla 3 z nich dodatkowo wymierzyć także kary grzywny. Podobnie sytuacja na polu walki z prywatną przedsiębiorczością w województwie pomorskim, wyglądała także w miesiącu listopadzie 1947 r., w którym przeprowadzono 151 akcji kontrolnych, angażując do nich 1113 osób. Kontrolą objęto 2648 punktów sprzedaży,

71 *Ibidem*, sygn. 2, k. 63, 194; sygn. 9, bp., SSM dotyczące walki ze spekulacją za rok 1948; sygn. 10, k. 119-122, 124-127; 130-133; sygn. 12, bp., SSM dotyczące działalności SKKC za okres I–IX 1950 r., k. 3, 5-7, 10, 12, 14, 16, 18, 19; A. Zaćmiński, *op. cit.*, s. 349-350; B. Więclawski, *op. cit.*, s. 197-203; R. Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 156, 170.

w tym 2306 należących do sektora prywatnego (87,08%) i 342 zaliczanych do sektora uspołecznionego (12,92%). Sporządzono łącznie 375 protokołów karnych, z których 316 dotyczyło sektora prywatnego (84,27%), a tylko 59 spółdzielczego (15,73%). Odpowiedzialnością karną objęto 171 osób, z tego 142 z sektora prywatnego (83,04%), a tylko 29 z sektora uspołecznionego (16,96%). Karami grzywny ukarano 171 osób, z tym, że w przypadku 6 zastrzeżono możliwość zamiany grzywien na karę obozu pracy w przypadku ich nieściągalności. Akcje kontrolne sklepów przeprowadzała także poznańska DKS (PDKS). W 1947 r. ujawniła przypadki braku cen na towarach w 43% sklepów prywatnych. Ponadto stwierdziła, że ok. 21,4% lustrowanych składów pobiera zawyżone ceny; 14% właścicieli sklepów nie posiada rachunków zakupu na część towarów znajdujących się w sprzedaży, a 7,4% kupców ukrywa towary. W kolejnym roku w wyniku represyjnych działań PDKS – liczba tzw. praktyk spekulacyjnych spadła. Sklepy, w których stwierdzono brak cen na towarach – stanowiły 6,25% ogółu badanych placówek; sklepy w których ujawniono przypadki pobierania nadmiernych cen – stanowiły 12,5% ogółu zlustrowanych punktów handlowych, a sklepy w których praktykowano niedoważanie towarów handlowych – stanowiły 6,25% liczby sprawdzonych lokali kupieckich. Z kolei do Wydziału Walki ze Spekulacją (czytaj: z prywatną przedsiębiorczością) warszawskiej DKS (WDKS) tylko w 1948 r. wpłynęło 9768 spraw dot. tzw. przestępstw spekulacyjnych. W tym roku WDKS łącznie załatwiła 10 465 spraw tego rodzaju [licząc ze sprawami, które posiadała do załatwienia z 1947 r.], wymierzając sprawcom grzywny na łączną sumę 167 912 zł. W kolejnym 1949 r. łączna suma grzywien wymierzonych przez WDKS wyniosła – 968 694 zł. Także na Warmii i Mazurach w sierpniu 1947 r. akcje kontrolne przeprowadzano przede wszystkim w prywatnych punktach handlowych. Wyjątkowo kontrolowano placówki spółdzielcze, natomiast państwowe nie były podane lustracji w ogóle. Łącznie od lipca do grudnia 1947 r. na terenie działania olsztyńskiej DKS przeprowadzono 175 akcji kontrolnych. Wzięło w nich udział 2632 kontrolerów. Skontrolowano 6947 punktów handlowych, w tym: 3441 zaliczanych do branży spożywczej, 236 do włókienniczej, 181 do monopolowej i 3089 do innych. W drugim półroczu 1947 r. sporządzono 1881 protokołów karnych, z tego: aż 1301 dotyczyła sklepów prywatnych (69,17%), tylko 509 spółdzielczych (27,06%) i zaledwie 71 państwowych (3,77%)⁷². Na Białostocczyźnie w ramach tzw. postępowania karnego przed Komisją, w 1948 r. ukarano co trzeciego kupca prywatnego lub kierownika placówki handlowej. Środki represji wobec prywatnych przedsiębiorców stosowały także organy sądowe, na wniosek prokuratorów z prokuratur funkcjonujących przy sądach powszechnych⁷³. W postępowaniu karnym przed Komisją Specjalną – w zasadzie – był przewidziany tylko jeden środek karny wobec tzw. „zawodowych handlarzy” – „osadzenie w obozie pracy przymusowej”⁷⁴.

72 M. Rusek, *op. cit.*, s. 273; A. Pasek, *op. cit.*, s. 320-324; J. Macholak, *op. cit.*, s. 43 – dane niepełne; A. Zaciński, *op. cit.*, s. 339, 348-349; B. Więclawski, *op. cit.*, s. 199; W. Domagalski, *op. cit.*, s. 114; R. Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 171.

73 P. Fiedorczyk, *op. cit.*, s. 127.

74 G. Soltysiak, *Komisja Specjalna do Walki*, „Karta” 1991, nr 1, s. 83.

W skali kraju w okresie od lipca do grudnia 1947 r. skontrolowano 213 353 punkty handlowe, przy udziale 77 010 osób, sporządzając 45 318 protokołów karnych, z tego 41 101 dotyczyła sklepów prywatnych (90,69%), a tylko 4217 uspołecznionych – spółdzielczych i państwowych (9,31%)⁷⁵. W kolejnym roku – 1948 – kontrole przeprowadzono w 455 439 punktach handlowych, sporządzając 75 744 protokoły karne⁷⁶. W pierwszym półroczu 1949 r. podczas zorganizowanych 12 039 akcji kontrolnych, do których zaangażowano 95 667 kontrolerów – skontrolowano 193 736 punktów handlowych, wystawiając 24 673 protokoły karne. Na podstawie ich wymierzono grzywny na kwotę 497 174 772 zł⁷⁷. Ogółem w 1949 r. skontrolowano 350 375 punktów sprzedaży i przedsiębiorstw usługowych, przy udziale 157 170 osób, sporządzając 46 442 protokoły karne – z tego: 39 637 dotyczyło placówek prywatnych (85,35%), a tylko 6805 uspołecznionych (14,65%) – w tym: 887 państwowych (1,91%) i 5918 spółdzielczych (12,74%)]. W całym kraju w czasie apogeum „bitwy o handel” (1947–1948) skontrolowano 668 792 placówki handlowe, z artykułami spożywczymi, monopolowymi i przemysłowymi oraz wybrane przedsiębiorstwa usługowe, wystawiając 121 062 protokoły karne. Najwięcej w tym czasie sporządzono protokołów karnych dotyczących nadużyć w placówkach branży spożywczej i monopolowej – 82 518 (68,16%). Natomiast w odniesieniu do branży przemysłowej – 30 561 (25,24%), a branży usługowej – 7983 (6,6%). W 1949 r. największe zaangażowanie w „bitwę o handel” – wykazywały DKS w Warszawie, Bydgoszczy i Poznaniu. Lubelska DKS w tym niechlubnym rankingu uplasowała się na 6 miejscu⁷⁸.

Z 15 573 protokołów karnych, jakie zostały sporządzone w latach 1947–1950 przez kontrolerów SKKC, funkcjonujących na Lubelszczyźnie pod nadzorem LDKS – 5036 dotyczyło pobierania nadmiernych cen za artykuły spożywcze i przemysłowe oraz usługi (32,34%); 752 – odmowy sprzedaży i ukrywania towarów (4,83%); 5 277 – braku cenników, braku cen na towarach, braku rachunków zakupu lub odmowy wydania rachunku (33,88%); 4508 – innych przestępstw, w tym m.in. takich jak: handel łańcuszkowy, tajny ubój, nielegalny handel mięsem (28,95%)⁷⁹. W skali kraju sytuacja w zakresie wykrywalności przestępstw spekulacyjnych przedstawiała się podobnie. Na 167 504 spisanych protokołów karnych w latach 1947–1949 – 69 918 dotyczyło pobierania nadmiernych cen (41,74%), 9725 – odmowy sprzedaży i ukrywania towarów (5,81%), 87 861 – nieujawniania cen i cenników oraz innych występów (52,45%)⁸⁰.

W latach 1947–1950 do lubelskiej DKS ze SKKC działających na jej terenie wpłynęło 14 393 wniosków o ukaranie, co stanowiło 74,7% ogółu doniesień, jakie

75 D. Jarosz, T. Wolsza, *op. cit.*, s. 8, 104-105.

76 *Zarządzenie Nr 5 BWKS z 21 II 1949 r. w sprawie zwalczania spekulacji*, AAN, CKS-W, sygn. 1, k. 17-21. Zob. D. Jarosz, T. Wolsza, *op. cit.*, s. 94-97.

77 R. Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 170-171.

78 D. Jarosz, T. Wolsza, *op. cit.*, s. 104-105, 111-112; APL, DKS-L, sygn. 10, k. 119-122, 124-127; 130-133, SSM dotyczące walki ze spekulacją za rok 1949.

79 APL, DKS-L, sygn. 2, k. 194; sygn. 9, bp., SSM dotyczące walki ze spekulacją za rok 1948; sygn. 10, k. 119-122, 124-127; 130-133, SSM dotyczące walki ze spekulacją za rok 1949; sygn. 12, bp., SSM za okres I-IX 1950 r., k. 3, 5-7, 10, 12, 14, 16, 18, 19; AAN, CKS-W, sygn. 50, k. 6.

80 D. Jarosz, T. Wolsza, *op. cit.*, s. 112.

w tym okresie napłynęły do delegatury⁸¹. Natomiast w skali kraju tylko w latach 1948–1949 do DKS ze SKKC napłynęło 96 586 takich doniesień (54,86%)⁸².

O tym, że ostrze represji w okresie „bitwy o handel” było skierowane przede wszystkim w przedstawicieli prywatnego sektora gospodarczego, świadczą także m.in. wytyczne zawarte w okólniku nr 16 Biura Wykonawczego Komisji Specjalnej z 29 grudnia 1949 r. w sprawie przeciwdziałania nadmiernemu wzrostowi cen w styczniu i lutym 1949 r.⁸³ Zgodnie z nimi organy terenowe Komisji Specjalnej zostały zobligowane do przeprowadzenia wzmożonych kontroli w sklepach prywatnych, począwszy od dnia 3 stycznia 1949 r. Lustracją miały objąć także prywatne zakłady wytwórcze oraz rzemiosło. Głównym celem tej akcji, miało być zapobieżenie jakiegokolwiek podwyżce cen przez prywatnych przedsiębiorców, pomimo, że rząd zapowiedział wprowadzenie z dniem 1 stycznia 1949 r. urzędowych podwyżek cen na energię elektryczną, gaz i usługi transportowe oraz szereg artykułów spożywczych i przemysłowych. Ta podwyżka rządowa automatycznie wymuszała wprowadzenie takowej również przez prywatnych przedsiębiorców, ze względu na wzrost kosztów produkcji, bo inaczej groziłoby im bankructwo. Prywatny sektor gospodarczy w świetle przepisów tego okólnika, po 1 stycznia miał ponosić wyższe koszty handlu, produkcji i usług, przy jednoczesnym zbywaniu towarów i usług po cenach sprzed rządowej podwyżki. Przedsiębiorcy nieuspołecznieni, którzy nie chcieli się zastosować do tej zasady byli dyscyplinowani karami grzywny i obozu pracy. Wobec najbardziej opornych już w okresie postępowania wyjaśniającego stosowano dotkliwe środki przymusu, w tym areszt tymczasowy. Ta strategia, wyznaczona na czas tzw. „akcji styczniowej” – dobitnie pokazuje, że komunistom chodziło o bezwzględne doprowadzenie do upadku prywatnej przedsiębiorczości, a „akcja styczniowa” była zamierzonym, szkodliwym działaniem władz komunistycznych, pogłębiającym destabilizację rynku zaopatrzeniowego w całym kraju.

W latach 1950–1954, kiedy LDKS pełniła tylko funkcje orzecznicze – podobnie jak pozostałe delegatury i CKS – nadal wykazywała aktywne zaangażowanie w walkę z resztkami drobnej własności kapitalistycznej, w szczególności w zakresie eliminacji z mapy gospodarczej Lubelszczyzny małych sklepów i warsztatów usługowych. Dokonywała tego poprzez wydawanie surowych orzeczeń w sprawach dotyczących prywatnych przedsiębiorców, przekazanych im do rozpoznania przez organy nowopowstałej Prokuratury Generalnej RP (od 1952 r. – PG PRL). Właściciele sklepów, warsztatów usługowych i niewielkich zakładów produkcyjnych skazywani byli za najdrobniejsze przewinienia na wysokie kary grzywny. Wobec skazanych, którzy nie wpłacili w terminie nałożonej na nich grzywny – stosowano karę zastępczą, w postaci zamknięcia w obozie pracy przymusowej. Obie formy represji karnej służyły likwidacji resztek systemu wolnorynkowego. Prywatni handlowcy, którzy trafili do obozu pracy, tracili niejednokrotnie dorobek całego życia, a ich przedsiębiorstwa były zamykane bądź przejmowane na rzecz

81 APL, DKS-L, sygn. 2, k. 194; sygn. 7, k. 242, 244; sygn. 9, k. 122-133; sygn. 8, bp., Statystyczne sprawozdania roczne (dalej: SSR), [1949–1950]; sygn. 11, bp., SSM I Rs., II Rs. (1949–1950).

82 D. Jarosz, T. Wolsza, *op. cit.*, s. 98.

83 Okólnik BWKS Nr 16 z 29 XII 1948 r. *do delegatur i inspektorów terenowych komisji dot. przeciwdziałania nadmiernemu wzrostowi cen w styczniu i lutym 1949 r.*, AAN, CKS-W, sygn. 3, k. 9. Zob. D. Jarosz, T. Wolsza, *op. cit.*, s. 83-85.

Skarbu Państwa⁸⁴. Skalę terroru stosowanego przez LDKS w stosunku do prywatnych przedsiębiorców obrazują dane zawarte w poniższej tabeli oraz innych zamieszczonych w tym artykule, obrazujących skalę używania wobec nich środków przymusu oraz kar zasadniczych i dodatkowych.

Tab. 6. Porównawcze zestawienie liczbowe wniosków o ukaranie, które zostały przekazane LDKS do rozpoznania w l. 1950–1954

Rok	Wnioski o ukaranie									
	wpływ – ogółem	w tym za:								
		przestępstwa związane z obrotem handlowym	potajemny ubój zwierząt gospodarskich	nielegalny garbunek skór	nielegalny wyrób spirytusu; nielegalny handel alkoholem i tytoniem	przestępstwa przeciwko własności społecznej	przestępstwa urzędnicze	chuliągństwo	przestępstwa polityczne	inne przestępstwa
1950 ^a	173	136	1	1	8	-	9	-	-	18
1951	1421	923	190	-	165	-	31	13	-	99
1952	3134	1324	828	-	228	-	161	177	-	416
1953	4274	2500	333	34	348	11	491	128	108	321
1954 ^b	1706	1003	-	38	108	13	224	108	13	199
Razem	10 708	5886	1352	73	857	24	916	426	121	1053
Odsetek	100%	54,97%	12,63%	0,68%	8,00%	0,22%	8,56%	3,98%	1,13%	9,83%

Uwaga: ^a Październik – grudzień. ^b Styczeń – listopad. Źródło: APL, DKS-L, sygn. 13.

Analiza danych w powyższej tabeli pokazuje, że także w latach 1950–1954 ostrze represyjne LDKS w Lublinie, było wymierzone przede wszystkim przeciwko prywatnemu sektorowi handlowemu oraz rolnikom indywidualnym. Podobnie sytuacja przedstawiała się w innych delegaturach Komisji Specjalnej, m.in. w warszawskiej. W latach 1951–1954 wpłynęło do niej 33 030 wniosków o ukaranie, z tego: aż 14 151 z nich dotyczących tzw. przestępstw spekulacyjnych, tj. związanych z obrotem handlowym (42,84%); 1665 dotyczących przestępstw urzędniczych (5,04%); 996 dotyczących tzw. nielegalnego uboju (3,02%) – (dane niepełne); 632 dotyczące nielegalnego garbunku skór (1,91%); 1919 dotyczących tzw. potajemnego gorzelnictwa i nielegalnej produkcji tytoniu (5,81%); 13 667 dotyczących tzw. innych przestępstw (41,38%)⁸⁵. Z kolei do olsztyńskiej DKS w latach 1950, 1952–1954 wpłynęły 4593 wnioski o ukaranie. Większość z nich dotyczyła

⁸⁴ APL, DKS-L, sygn. 13; sygn. 153, k. 50; sygn. 180, k. 212-213; sygn. 575; sygn. 812, nr poz. rep. 1126.

⁸⁵ W. Domagalski, *op. cit.*, s. 109.

nadużyć spekulacyjnych i przestępstw w dziedzinie gospodarki, w szczególności nielegalnego uboju⁸⁶.

Lubelska DKS w latach 1950–1954 wydała 10 672 orzeczeń skazujących, z tego aż 5441 dotyczących przestępstw związanych z obrotem handlowym (50,98%)⁸⁷. Inne delegatury Komisji Specjalnej w tym okresie również brały aktywny udział w likwidacji resztek prywatnej przedsiębiorczości. Orzekano dotkliwie kary obozu pracy i bardzo wysokie grzywny nawet za drobne wykroczenia, nawet za czyny niekaralne w świetle wówczas obowiązującego prawa karnego – co doprowadziło do bankructwa prywatnych firm handlowych⁸⁸. Dla przykładu: orzeczenia skazujące wydane przez poznańską DKS w marcu 1951 r. za przestępstwa spekulacyjne z ustawy z 2 czerwca 1947 r. dotyczyły: w 27% osób zajmujących się nielegalnym handlem tzw. łańcuszkowym; w 53% handlowców prywatnych, a tylko w 20% pracowników handlu uspołecznionego⁸⁹. W skali pierwszego półrocza 1951 r. orzeczenia skazujące – wydane przez PDKS – za przestępstwa z ustawy z 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym stanowiły 68,8% ogółu wydanych orzeczeń skazujących w tym okresie⁹⁰. Do obozów pracy najczęściej kierowano kupców i przedsiębiorców prywatnych, a w szczególności piekarzy i rzeźników⁹¹.

W skali ogólnokrajowej za przestępstwa związane z obrotem handlowym skierowano na mocy orzeczeń organów orzeczniczych Komisji Specjalnej do obozów pracy przymusowej w: 1946 r. – 256 osób (18,3%); w 1947 r. – 518 osób (11,9%); w 1948 r. – 621 osób (11,9%); w 1949 r. – 1072 osoby (11,6%); w 1951 r. – 2862 osoby (27,1%); w 1952 r. – 2672 osoby (11,9%); w 1953 r. – 4531 osób (24,1%); w 1954 r. – 2462 osoby (31,7%). Łącznie w latach 1946–1954 – na mocy orzeczeń skazujących Komisji Specjalnej – trafiło do obozów pracy przymusowej m.in. w Chrustach i Miłcinie ponad 14 994 tzw. spekulantów-handlowców, co stanowi 18,85% ogółu skazanych na tę karę⁹².

W latach 1950–1953 nadal aktami prawnymi, na mocy których karano prywatnych handlowców i przedsiębiorców była w szczególności ustawa antydrożyzniana z 2 czerwca 1947 r. oraz dekret z 21 kwietnia 1948 r. o ustalaniu cen na niektóre artykuły w przemyśle prywatnym i spółdzielczym⁹³, a od marca 1953 r., także

86 R. Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 195-198.

87 APL, DKS-I, sygn. 13.

88 P. Osęka, *op. cit.*, s. 26-27.

89 Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym – Delegatura w Poznaniu (dalej: DKS-P), sygn. 119, k. 87-88, Sprawozdanie opisowe Delegatury Komisji Specjalnej w Poznaniu za miesiąc marzec 1951 r. Za: B. Więclawski, *op. cit.*, s. 218-219.

90 *Ibidem*, s. 104-107, Sprawozdanie opisowe Delegatury Komisji Specjalnej w Poznaniu za okres od 1 stycznia do 30 czerwca 1951 r. Za: B. Więclawski, *op. cit.*, s. 219-222.

91 W. Domagalski, *op. cit.*, s. 111.

92 D. Jarosz, T. Wolsza, *op. cit.*, s. 8-9 – dane nie obejmują roku 1950.

93 „DzURP” 1947, nr 43, poz. 218; Dekret z 21 IV 1948 r. o ustalaniu cen na niektóre artykuły w przemyśle prywatnym i spółdzielczym, „DzURP” 1948, nr 23, poz. 157. Akty te zostały definitywnie uchylone z dniem 13 VI 1953 r. Dekret z 3 VI 1953 r. o ustalaniu cen, opłat i stawek taryfowych, „DzURP” 1953, nr 31, poz. 122, art. 12, ust. 1.

tw. dekrety marcowe⁹⁴, które jeszcze bardziej zaostrzały sankcje karne wobec tzw. spekulantów-handlowców⁹⁵.

Tab. 7. Zestawienie kar zasadniczych i dodatkowych wymierzonych przez komplety orzekające LDKS za przestępstwa związane z obrotem handlowym i za tzw. potajemny ubój – na tle kar orzeczonych za inne „przestępstwa” (1950–1954)

Grupy przestępstw, których rozpoznawaniem zajmowała się LDKS w latach 1950–1954	Kary zasadnicze				Kary dodatkowe		
	ogółem	w tym:			ogółem	w tym:	
		kara obozu pracy (dalej: KOP)	kara grzywny (dalej: KG)	z tego KG +KOP		przepadek towarów i przedmiotów	zamknięcie przedsiębiorstwa
Przestępstwa związane z obrotem handlowym i produkcją	4349	736	3613	48	1092	1090	2
Potajemny ubój	1233	496	737	92	787	787	-
Chuli gaństwo	413	383	30	4	6	6	-
Przestępstwa urzędnicze	605	132	473	7	11	11	-
Nielegalny wyrób „spirytusu” i nielegalny handel alkoholem oraz tytoniem	673	323	350	43	428	428	-
Przestępstwa polityczne	71	71	-	-	1	1	-
Nielegalny garbunek skór	85	15	70	1	40	40	-
Przestępstwa przeciwko własności społecznej	13	11	2	-	-	-	-
Inne przestępstwa	726	193	533	39	137	137	-
Razem	8168	2360	5808	234	2504	2502	2

Źródło: B. B. Sekściński, *Kara obozu pracy w orzecznictwie Lubelskiej Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1950–1955)*, „Studia Iuridica Lublinensia”, 2007, t. IX, s. 118–119; APL, ZA-771 DKS-L, sygn. 13

⁹⁴ Dekret z 4 III 1953 r. o wzmożeniu walki z produkcją złej jakości, „DzURP” 1953, nr 16, poz. 63 – dekret ten został uchylony z dniem 1 I 1972 r., ustawa z 20 V 1971 r. *Przepisy wprowadzające Kodeks wykroczeń*, „DzUPRL”, 1971, nr 12, poz. 115, art. II § 1; Dekret z 4 III 1953 r. o ochronie interesów nabywców w obrocie handlowym, „DzURP” 1953, nr 16, poz. 64 – dekret ten został uchylony z dniem 26 VII 1957 r., *Ustawa z 13 VII 1957 r. o zwalczaniu spekulacji i ochronie interesów nabywców oraz producentów rolnych w obrocie handlowym*, „DzURP” 1957, nr 39, poz. 171, art. 19.

⁹⁵ P. Fiedorczyk, *op. cit.*, s. 134–135.

***

„Bitwa o handel” była prowadzona na wielu frontach – w ramach tzw. akcji specjalnych organizowanych przez Komisję Specjalną. Również same delegatury podejmowały szereg inicjatyw lokalnych. Lubelska DKS z własnej inicjatywy prowadziła m.in. akcje kontrolne: w aptekach – w zakresie dystrybucji leków; w mleczarniach – pod kątem przestrzegania przepisów sanitarnych; w placówkach opieki społecznej – sprawdzając właściwość opieki nad ludźmi niepełnosprawnymi; w punktach sprzedaży napojów chłodzących – kontrolując prawidłowość cen napojów oferowanych konsumentom. W latach 1946–1954 lubelska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym odegrała decydującą rolę w krajowej batalii o handel. Apogeum „bitwy o handel” miało miejsce w latach 1947–1948, podobnie jak i w innych delegaturach. Swoją działalnością LDKS doprowadziła do znacznego ograniczenia rozwoju prywatnego sektora gospodarczego na Lubelszczyźnie. Niektóre gałęzie prywatnego sektora gospodarczego niemal całkowicie zostały wyeliminowane z mapy gospodarczej województwa lubelskiego. Na wiele dziesięcioleci został zachwiany dotychczasowy model trójsektorowej gospodarki krajowej. Na pozycję dominującą wysunął się sektor państwowy oraz spółdzielczy pozostający pod wpływami komunistów. Ograniczony został także rozwój niezależnej spółdzielczości. Nastąpiła prawie całkowita likwidacja drobnej własności przemysłowo-handlowej. Wskutek dyskryminacyjnej polityki władz komunistycznych doszło do likwidacji większości prywatnych sklepów oraz zakładów produkcyjnych. Znacznie została ograniczona ilość prywatnych punktów usługowych. Zapanował chaos w gospodarce zaopatrzeniowej miast i wsi. Winą za zaistniałą sytuację reżim komunistyczny obciążał prywatnych przedsiębiorców i rolników indywidualnych niesłusznie przypisując im nieudolną gospodarkę, szkodnictwo gospodarcze i sabotowanie wprowadzanej siłowo gospodarki socjalistycznej. W pełni należy zgodzić się z poglądem R. Tomkiewicza stanowiącym, że praca delegatur Komisji Specjalnej w latach 1947–1950 polegała „na ciągłym udowadnianiu społeczeństwu, że słabe wyniki w gospodarce kraju (w tym niedobory wielu podstawowych towarów, m.in. takich jak mięso) nie są winą władz państwowych, lecz wynikiem szeroko pojętej spekulacji, nadużyć i przestępstw gospodarczych, popełnianych w prywatnym sektorze gospodarki”⁹⁶. Była to nieudolna działalność propagandowa – szkodliwa dla Polski.

Po przekształceniu Komisji Specjalnej oraz jej delegatur w organy orzecznicze i odebraniu im uprawnień do wykrywania i ścigania przestępstw w październiku 1950 r. – jej dotychczasowe zadania podjęte w ramach „bitwy o handel” przejęła prokuratura. Objęła także nadzór nad SKKC, które uprzednio – w praktyce – były kierowane, zarządzane i nadzorowane przez organy Komisji Specjalnej⁹⁷. Społeczne Komisje Kontroli Cen zostały ostatecznie zlikwidowane we wrześniu 1951 r.⁹⁸

⁹⁶ R. Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 176.

⁹⁷ *Rozporządzenie Rady Państwa z 26 X 1950 r. o zmianie rozporządzenia Rady Państwa z dnia 13 czerwca 1947 r. w sprawie powołania i organizacji społecznych komisji kontroli cen*, „DzURP” 1950, nr 49, poz. 455.

⁹⁸ *Rozporządzenie Rady Państwa z 6 IX 1951 r. o uchyleniu rozporządzenia Rady Państwa z dnia 13 czerwca*

Nie oznacza to jednak, iż wraz z ich likwidacją komuniści zaprzestali prześladowań nielicznych już wówczas prywatnych przedsiębiorców sektora handlowego, którzy przetrwali apogeum „bitwy o handel”. Otóż w miejsce SKKC zostały powołane Komisje do Walki ze Spekulacją i Nadużyciami w Handlu (KWS). One także funkcjonowały bezpośrednio lub za pośrednictwem kontrolerów społecznych, a jednym z podstawowych ich celów było wykrywanie przestępstw oraz nadużyć w handlu, w szczególności drogą ujawniania zawodowych nielegalnych handlarzy, ich agentów i innych spekulantów. Nadzór nad KWS został powierzony prokuraturze. Walka z resztkami prywatnego handlu w dalszym ciągu była kontynuowana m.in. w oparciu o nadal obowiązujące przepisy ustawy z 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym, która oficjalnie zainicjowała „bitwę o handel”⁹⁹. Resztkami, bo w zasadzie prywatny sektor handlowy w wyniku represyjnej działalności reżimu komunistycznego, prawie zanikł po roku 1948, a wraz z nim niewielkie enklawy prywatnej przedsiębiorczości wytwórczej i przetwórczej, po wejściu w życie tendencyjnego, represyjnego dekretu o ustalaniu cen na niektóre artykuły w przemyśle prywatnym i spółdzielczym, którego ostrze było wymierzone w prywatną inicjatywę gospodarczą¹⁰⁰.

Powstałe w 1951 r. KWS zajmowały się sprawami spekulacyjnymi, takimi jak: pobieranie nadmiernych cen, odmowa sprzedaży czy ukrywanie towarów – ale dotyczącymi aż w 95% pracowników uspołecznionego aparatu handlowego¹⁰¹. Personel ekspediencki spółdzielczych i państwowych sklepów także przed rokiem 1951 r., niewątpliwie dopuszczał się czynów spekulacyjnych, lecz w zasadzie nie był za nie ścigany, ponieważ cały wysiłek komunistycznych organów terroru był skupiony na stosowaniu represji wobec prywatnych przedsiębiorców, a ich celem ideowo-politycznym była likwidacja prywatnego sektora gospodarczego w Polsce, który nie przystawał do siłowo wprowadzanego przez komunistów ustroju socjalistycznego. Zamykano sklepy prywatne z powodu niewielkich wykroczeń, ale państwowych, podobnie jak i spółdzielczych nie wolno było zamykać nawet w wypadku stwierdzenia największych nadużyć. Tak wyglądała socjalistyczna sprawiedliwość stalinowska w wydaniu polskim, oparta na wzorcach sowieckich.

W tym miejscu warto dodać, że w bolszewickiej Rosji w latach 1917–1922, także funkcjonował organ terroru podobny – nie tylko z nazwy, ale również z metod działania – do Komisji Specjalnej, tj. Wszechrosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kontrewolucją, Spekulacją i Sabotażem (WCzK, Czeka), która również zajmowała się walką ze spekulacją, a prywatni handlarze schwytni przez jej funk-

1947 r. w sprawie powołania i organizacji społecznych komisji kontroli cen, „DzURP” 1951, nr 48, poz. 353.

99 Uchwała Nr 615 Rady Ministrów z 18 VIII 1951 r. w sprawie wzmocnienia walki ze spekulacją, „Monitor Polski” 1951, nr A-77, poz. 1069; pismo okólne Generalnej Prokuratury PRL z 3 X 1952 r. dotyczące przejmowania spraw przez prokuratury i komisje do walki ze spekulacją i nadużyciami w handlu od organów Państwowej Inspekcji Handlowej, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości” 1952, nr 3, poz. 24. Por. pogląd odmienny: M. Fajst, *Przepisy prawne regulujące funkcjonowanie Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1945–1955)*, „Studia Iuridica” 1999, t. 35, s. 86, oraz A. Zaćmiński, *op. cit.*, s. 352.

100 „DzURP” 1948, nr 23, poz. 157.

101 A. Zaćmiński, *op. cit.*, s. 353.

cjonariuszy w czasie ulicznych obław, trafiali najpierw na Łubiankę – do więzienia śledczego bolszewickiej służby bezpieczeństwa, a następnie do obozów pracy¹⁰².

Tab. 8. Skala porównawcza stanu placówek handlowych oraz hurtowni w Polsce w 1946 i 1948 r.

Placówki handlowe	Stan placówek handlowych	
	1946 r.	1948 r.
Hurtownie – ogółem:	9950	8840
w tym: a) uspołecznione	1950	3340
z tego: spółdzielcze	800	600
b) prywatne	8000	5500
Placówki detaliczne – ogółem:	157 830	152 320
w tym: a) uspołecznione	16 330	27 320
z tego: spółdzielcze	15 530	25 560
b) prywatne	141 500	125 00

Źródło: J. Kaliński, *Bitwa o handel 1947–1948*, Warszawa 1970, s. 145.

„Bitwa o handel” przyniosła propagandowe zwycięstwo reżimu komunistycznego i zarazem klęskę krajowego sektora handlowego, ponieważ w wyniku terroru państwowego, ogólna liczba placówek handlowych w całym kraju wyraźnie spadała. W jej wyniku nastąpiła przyspieszona likwidacja placówek handlu prywatnego oraz uległa zmniejszeniu liczba hurtowni spółdzielczych. Komuniści wygrali tę bitwę rujnując – już w końcu 1948 r. – gospodarkę zaopatrzeniową miast i wsi. Bezymyślna likwidacja prywatnej sieci handlowej przy niedostatecznym rozwoju placówek uspołecznionych doprowadziła do powstania zjawiska tzw. pustych handlowych, tj. terenów pozbawionych minimalnej liczby punktów sprzedaży, w szczególności w województwach, takich jak: rzeszowskie i wrocławskie. W niektórych rejonach kraju w okresie tej batalii nie można było nawet kupić chleba. Powojenny terror antykupiecki, który rozpętaли pro Stalinowscy komuniści był właściwie kontynuacją dzieła wcześniej rozpoczętego przez hitlerowskiego okupanta, na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy. W czasie II wojny światowej okupant zlikwidował 20 tys. polskich placówek handlowych, co doprowadziło do prawie całkowitej likwidacji kupiectwa polskiego na tych terenach¹⁰³. Antykupiecka polityka władz komunistycznych, podobnie jak okupanta hitlerowskiego miała charakter antyspołeczny była szkodliwa dla Polski i Polaków. Działania komunistów w kierunku centralizacji gospodarki, doprowadziły do upadku prywatnego handlu, a wraz z nim do pogorszenia zaopatrzenia miast i wsi¹⁰⁴.

Oceniając przebieg „bitwy o handel” na Lubelszczyźnie należy podkreślić, iż także lubelski Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP),

102 F. Bernaś, J. E. Wilczur, *Piekielny krąg. Z dziejów Czeaka, GPU, NKWD*, Warszawa 1995, s. 30, 37.

103 J. Kaliński, *op. cit.*, s. 19, 144–145, 148.

104 A. Paczkowski, *Zdobycie władzy 1945–1947*, Warszawa 1993, s. 49.

kierowany w latach 1947–1951 przez Cezarego Monderera-Lamensdorfa odegrał w niej wprawdzie negatywną, ale decydującą rolę¹⁰⁵.

WUBP w Lublinie i podległe mu terenowe placówki – lubelskie Powiatowe Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego, obok LDKS aktywnie uczestniczyły w zniewalaniu powojennego społeczeństwa Ziemi Lubelskiej, drogą bezprawnych, niezasadzonych represji, które służyły umacnianiu władzy prosowieckiego reżimu komunistycznego i zarazem eliminacji zachowań Polaków o charakterze patriotycznym.

The Policies of the Communist Authorities towards Traders in the Lublin Region in 1944–1954

'Battle for trade' was one of the principal nationwide actions by the then pro-Stalinist communist regime, which ruled Poland with Stalin's support. The objective of these actions was to communize and then Sovietize the country. In the Lublin region its prelude took place in the late 1946, the beginning was in 1947, and the campaign reached its peak in 1947–1948. The declining period was in 1949–1951, although we can say legitimately that the 'battle over trade' lasted until 1989, i.e. until the systemic transformation in Poland and return to the free market economy. During the 'battle for trade' the private commerce sector almost disappeared as a result of communist repressive policies against traders. The total elimination of traders caused deterioration of supplies of basic foodstuffs and consumer goods for the population in town and country. Poorly managed socialized trading sectors, both state- and cooperative-owned, were unable to ensure proper food provision for the nation. The communist regime tried to alleviate the chaos caused by its incompetent economic policy by rationing basic necessities and the ration coupons system introduced from time to time became the characteristic way of distribution of basic foodstuffs and consumer goods at the time of People's Poland.

---

¹⁰⁵ APL, DKS-L, Sygn. 1-5; Z. Nawrocki, *Wspomnienie Jana Godlińskiego pierwszego szefa PUBP w Mielczu (wrzesień 1944 – maj 1945)*, „Aparat represji w Polsce Ludowej (1944-1989)” 2004, nr 1, s. 363-364